

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У НАДАННІ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ОСВІТИ

Матеріали обласної науково-практичної Інтернет-конференції
(10.02.2014 – 17.03.2014, м.Черкаси)

Черкаси

2014

ББК 74.00

С 86

Рекомендовано до друку Вченою радою ЧОПОПП.

Протокол № 2 від 28 травня 2014 року

Укладач:

Артеменко Т.Б., методист-практичний психолог обласного центру практичної психології та соціальної роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

Рецензенти:

Руденко І.М., кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради;

Боголій В.М., завідувач обласного центру практичної психології та соціальної роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

С86 Системний підхід у наданні допомоги суб'єктам освіти: матеріали обласної науково-практичної Інтернет-конференції (10.02.14 – 17.03.14, м.Черкаси) / за ред. Т.Б.Артеменко. – Черкаси: ЧОПОПП, 2014. – 52 с.

Збірник методичних матеріалів узагальнює кращий досвід роботи освітян із дослідження взаємодії учнів, батьків, педагогів, працівників психологічної служби закладів, працівників соціальної сфери та інших суб'єктів освіти у руслі системного підходу для надання допомоги та вирішення актуальних завдань галузі.

Досвід був представлений та обговорений на науково-практичній Інтернет-конференції (10.02.14 – 17.03.14), що проводилася обласним центром практичної психології та соціальної роботи на сайті інституту.

Автори статей розкривають особливості системного підходу у вирішенні актуальних завдань розвитку та реабілітації особистості, групи, сім'ї. Дописувачі осмислюють нові галузеві підходи до навчання особливих дітей, специфіку роботи із суб'єктами, що становлять групу ризику, виділяють загальні теми та методи у виховній роботі закладу та діяльності фахівців психологічної служби, дають зразки новаційних підходів у роботі з батьками. Грунтовні дослідження представлені по роботі з гіперактивними дітьми та застосуванню методів, прийомів та підходів транзакційного аналізу для створення позитивної комунікації у закладі освіти.

Матеріали розраховані на використання у роботі практичними психологами, соціальними педагогами, вихователями, педагогами, керівниками освітніх закладів та установ.

©ЧОПОПП, 2014.

ЗМІСТ

Передмова	4
Алексеєнко Ю. Актуальні питання соціально-психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами	5
Ананченко В. Підготовка до інклюзивного навчання дітей з діагнозом ДЦП	8
Андрущенко О. Батьківський педагогічний клуб у школі-інтернаті	10
Баштова А., Гриценко Л., Яворська В. Об'єднані зусилля школи-інтернату та соціальних служб у наданні допомоги сім'ї	12
Василюк Л., Артеменко Т. Робота психолога з непродуктивними батьківськими настановами	16
Веровенко О. Спільний виховний простір школи і сім'ї	18
Дудник Л. «Школа батьківства» як форма педагогічного партнерства	19
Кобзаренко Н. Системно-інтегративний підхід у корекції гіперактивності молодших школярів	21
Коваль Л. Коли батьки та школа об'єднують зусилля	29
Крикун О. Арт-терапія як реабілітаційна технологія у школі	31
Огнів Н. Потреба соціально-психологічного супроводу особливих дітей а	34
Півторак Т. Співпраця шкільного психолога, класовода та батьків з метою успішної адаптації першокласників	35
Ракітіна В. Створення психологічного комфорту у навчальному закладі засобами транзакційного аналізу	38
Силка Н. Традиційні та новаційні форми роботи психолога з батьками	44
Шклярєнко Л. Психологічна служба – це колективна праця	45
Ярошинська В. Допомога психолога особливій дитині	48
.....	48
Відомості про авторів	51

Передмова

Враховуючи вимоги системності у діяльності фахівців освітньої галузі та опираючись на здобутий практичний досвід, учасники Інтернет-конференції «Системний підхід у наданні допомоги суб'єктам освіти» представили на сайті Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників свої методичні доробки, які після обговорення були включені до однойменного збірника матеріалів.

Представлений досвід спрямований на задоволення професійних запитів прикладного характеру щодо роботи з розлогою темою системного підходу в освіті. Для розгляду на зібранні були запропоновані наступні питання: 1. Соціально-психологічний та виховний потенціали закладу освіти при здійсненні супроводу дитини та групи. 2. Досвід взаємодії працівників психологічної служби системи освіти з державними закладами та установами, громадськими організаціями щодо надання допомоги сім'ям і дітям груп соціального ризику. 3. Соціально-психологічна складова комплексного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. 4. Батьки і спеціалісти освітньої галузі: досвід партнерства.

Автори дописів здійснюють власні прикладні розвідки щодо вивчення постаті дитини з особливими освітніми потребами, сучасної сім'ї та школи, потреб закладу, особистості та групи.

У збірнику описані як традиційні форми та методи роботи фахівців, так і новаційні. Так, поряд з функціонуванням школи батьківства висвітлюється робота шкільного соціально-психологічного театру, груп зустрічей для батьків тощо. Серед ефективних методів фахівці називають арт-терапію, транзакційний аналіз, позитум- та гуманістичний підходи.

Загальний авторський дискурс можна визначити як запрошення до співпраці задля надання ефективної дієвої допомоги і підтримки зацікавлених фахівців, батьків, опікунів, представників суміжних гуманітарних галузей та громади.

*І.М.Руденко, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
ЧОПОПП*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Якими діти народжуються, це ні від кого не залежить, але щоб вони шляхом правильного виховання зробилися хорошими – це в нашій владі. (Плутарх)

Забезпечення потреб дитини, створення умов для її повноцінного розвитку – один з найважливіших пріоритетів політики нашої держави і моральний обов'язок кожного громадянина.

Виняткової турботи потребують діти з особливими освітніми потребами. Якщо раніше корекційного навчання потребувало 2% дітей, то останнім часом кількість їх значно зросла. За даними наукових досліджень 20-25% дітей дошкільного віку мають різну природу і ступінь мовленнєвих порушень, 10% - затримку психічного розвитку, 4-5% легкий і більш виражений ступінь розумового недорозвитку. Частина дітей має емоційні розлади, порушення психічного розвитку неорганічного походження, поведінки, спілкування тощо.

Як організувати навчально-виховний процес для такої дитини, щоб максимально забезпечити формування її особистості?

З урахуванням основних тенденцій в освіті та згідно з інструктивно-методичними рекомендаціями Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України щодо діяльності працівників психологічної служби визначаються пріоритетні напрями розбудови психологічної служби та окреслюються напрями діяльності, які потребують підвищеної професійної уваги. До таких питань відноситься психологічне забезпечення і соціально-педагогічний супровід інклюзивної освіти.

Шляхи впровадження інклюзивної освіти визначені у змісті Концепції розвитку інклюзивної освіти (затвердженої наказом МОН України від 01.10.2010 р. № 912). В частині навчально-методичного забезпечення освітнього процесу передбачають реалізацію корекційно-розвиткової складової особистісно-орієнтованого навчального плану в умовах інклюзивного навчання.

Зміст та основні завдання участі психологічної служби системи освіти у питаннях впровадження інклюзивної освіти визначені у низці відомчих документів: 1. Закон України «Про освіту» (№1144-12 від 04.06.1991 із змінами). 2. Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» (№2442-17 від 06.07.2010). 3. План дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки (затверджений наказом МОН України від 11.09.2009р. №855). 4. Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах (затвердженого наказом МОН України від 09.12.2010 р. №1224). 5. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872). 6. План заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.09.2012 року № 1482). 7. Інструктивно-методичний лист «Організація психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання» (лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/9-529 від 26.07.2012).

Основна місія соціального педагога по роботі з дітьми з особливими освітніми потребами полягає у прилаштуванні освітнього середовища до потреб дитини. Основна мета – забезпечення соціальних потреб дитини з урахуванням її особливостей та можливостей.

Практичний психолог в інклюзивному середовищі формує психологічну готовність учасників навчально-виховного процесу (учнів, батьків, вчителів, представників адміністрації) до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами. Психофізіологічні особливості такої дитини, рівень її розвитку, потенційні можливості щодо опанування знаннями визначаються основними індикаторами, які беруться до уваги при розробці індивідуального плану розвитку. Такий план є динамічним і відображає основні завдання стосовно розвитку дитини, її досягнення, перспективи. До виконання плану долучаються педагоги, батьки, асистенти, профільні спеціалісти. Практичний психолог в свою чергу координує діяльність, визначає напрями, коригує хід виконання плану. З іншого боку психолог

працює безпосередньо з дитиною, котра має особливості психофізичного розвитку, щодо збереження її здоров'я, пошуку та реалізації траєкторії оптимального розвитку, формування позитивної мотивації та стимулювання інтенцій до розвитку.

Актуальним залишається питання застосування психодіагностичного інструментарію і корекційних програм у роботі з вказаною категорією дітей. Більшість дітей з особливими освітніми потребами можуть бути долучені до роботи в корекційній групі. Однак психологу необхідно заздалегідь оцінити і продумати альтернативні вправи, виконання яких не перешкоджає дефект розвитку. Однак, коли мова йде про корекцію чи розвиток окремих пізнавальних процесів, краще організовувати індивідуальні заняття.

В узагальненому вигляді основні види робіт практичного психолога і соціального педагога можна визначити так: 1. Ознайомлення з особовою справою дитини, історією та особливістю протікання захворювання, співбесіда з працівниками ПМПК. 2. Бесіда з дитиною і батьками. Визначення можливостей дитини. 3. Оцінка освітнього середовища відповідно до потреб і можливостей дитини, організація відповідних змін. 4. Діагностика особистісних особливостей дитини. 5. Проведення психолого-педагогічного консилиуму з метою розробки індивідуальної програми (навчальної програми і програми розвитку). 6. Проведення зустрічі з батьками і учнями класу (школи), педагогами з метою формування психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами. 7. Проведення психокорекційної роботи з метою розвитку потенційних можливостей дитини та відповідного формування особистості. 8. Відстеження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі. 9. Сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення до позакласної і позашкільної діяльності. 10. Моніторинг рівня адаптованості й інтегрованості дитини, корекція відповідних індивідуальних програм, планів.

Робота з дітьми із особливими освітніми потребами потребує командного підходу спеціалістів різного профілю, що забезпечує обмін необхідною інформацією. Кожен учасник команди є незамінним, а його думка і досвід – цінні і важливі. Центром команди є дитина. Кінцевою метою такої індивідуальної допомоги є формування позитивної «Я-концепції», соціальне самоствердження, повноцінна участь дитини у життєдіяльності суспільства.

ПІДГОТОВКА ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ДІАГНОЗОМ ДЦП

Досвід роботи з дітьми із діагнозом ДЦП із порушенням мовлення переконує, що допомогу потрібно надавати не лише дитині, але й батькам, її рідним та педагогам.

У дітей із діагнозом ДЦП незалежно від ступеня рухових дефектів можуть спостерігатися розлади емоційно-вольової сфери й поведіння та зниження інтелектуального рівня, причому трапляється нерівномірна затримка інтелектуального розвитку: одні психічні функції можуть розвиватися відповідно до віку, інші – значною мірою відставати.

У дітей з відхиленнями в розвитку мови можна досить часто спостерігати переоцінку власних сил і можливостей і свого становища в групі, тобто неадекватно завищений рівень домагань. Такі діти некритично прагнуть до лідерства, реагують негативізмом і агресією на будь-які труднощі, чинять опір вимогам дорослих або відмовляються від виконання діяльності, в якій можуть виявити свою неспроможність. Це може стати причиною виникнення патологічних форм поведінки і призвести до дезадаптованості у шкільному колективі основної школи.

Розглянемо окремі дезадаптивні прояви та корекційні підходи щодо роботи з ними.

1. Непристосованість до предметної сторони навчальної діяльності. Причина: недостатній інтелектуальний і психомоторний розвиток дитини, відсутність допомоги та уваги з боку батьків і вчителів. Робота психолога: індивідуальні бесіди з дитиною, в ході яких треба встановити причини порушень навчальних навичок і дати рекомендації батькам, педагогу.

2. Нездатність довільно управляти своєю поведінкою. Причини: неправильне виховання в сім'ї (відсутність зовнішніх норм, обмежень). Робота з сім'єю: аналіз виховної роботи з метою запобігання можливої неправильної поведінки з боку членів сім'ї.

3. Нездатність прийняти темп шкільного життя (часто спостерігається у дітей з ДЦП). Причини: неправильне виховання в сім'ї або ігнорування дорослими, а особливо педагогами індивідуальних особливостей дитини. Корекційно-відновлювальна

робота: визначення оптимального режиму навантаження учня, розробка і надання педагогу і батькам рекомендацій і порад щодо врахування у роботі обмежених можливостей учня.

4. Шкільний невроз або боязнь школи. Дитина не може вийти за межі сімейної спільності (частіше це відбувається у дітей, батьки яких несвідомо використовують їх для вирішення своїх проблем). Корекційно-відновлювальна робота: групові заняття для дітей у відповідному класі, заняття для батьків, консультація класному керівнику (класоводу).

Багато дослідників, психологів звертають увагу на властивий дітям-інвалідам так званий вербалізм, тобто схильність до тривалих розмов. Це явище легко пояснюється, адже діти з вираженими фізичними обмеженнями позбавлені чи різко обмежені в інших формах активності, і можливість поговорити – це основна діяльність для них. Тим часом їхнє спілкування майже повністю вичерпується товариством небагатьох дорослих. Тому інклюзивне навчання за таких умов неабияк доречно і необхідне.

Основні завдання практичного психолога щодо організації інклюзивного навчання в загальноосвітньому навчальному закладі:

1. Виявлення дітей, у яких виникають труднощі у навчанні, спілкуванні та взаємодії з оточуючими; визначення причин цих труднощів; при потребі, скерування до відповідних фахівців з метою встановлення причин та надання допомоги.
2. Виявлення причини соціального неблагополуччя або затримки у розумовому розвитку дитини шляхом спостережень, аналізу навчальної документації, проведення консиліумів із учителями.
3. Проведення спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб.
4. Участь, у межах своєї компетенції, у складанні розгорнутої психолого-педагогічної характеристики на дитину та її індивідуального плану розвитку.
5. Участь у підготовці документів для розгляду на засіданнях психолого-медико-педагогічних консультацій.
6. Ознайомлення з висновками і рекомендаціями психолого-медико-педагогічних консультацій щодо організації навчання дитини та надання їй додаткових послуг; розробка індивідуального плану корекційно-розвивальної роботи.
7. Участь у розробці необхідної адаптації навчальних матеріалів, підходів, а саме: надання рекомендацій педагогам щодо врахування особливостей навчально-пізнавальної діяльності дитини при визначенні форм і методів роботи з нею.
- 8.

Сприяння створенню позитивного мікроклімату в колективі, проведення заходів, спрямованих на профілактику стигматизації і дискримінації у шкільному оточенні, формування дружнього та неупередженого ставлення до дитини з особливими освітніми потребами. 9. Надання у межах своєї компетенції консультативно-методичної допомоги педагогам у роботі з дитиною. 10. Налагодження співпраці з фахівцями, які безпосередньо працюють із дитиною з особливими освітніми потребами та беруть участь у розробленні індивідуальної програми розвитку.

Саме від компетентності педагогічних працівників та психологічної служби, від поінформованості та обізнаності всіх учасників навчального процесу залежить подальше навчання і якість життя дітей з особливими потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Соціально-психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами: методичні рекомендації / [Упорядник: Бондар О.В.] – Ямпіль, 2013 – 32 с.*
2. *Психологічний супровід інклюзивного навчання в умовах ЗНЗ / [Укладач Юр'єва Ю.В.]. – Миколаїв, 2012. - 40с.*

Ольга Андрущенко

БАТЬКІВСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ КЛУБ У ШКОЛІ-ІНТЕРНАТІ

Законом України “Про освіту” на батьків покладена відповідальність за фізичне здоров'я та психічний стан дітей, створення належних умов для розвитку їхніх природних здібностей.

Традиційна думка, що сім'я – один із найважливіших виховних інститутів, значення якого у формуванні особистості важко переоцінити, сьогодні звучить по-особливому гостро.

Як показують дослідження, реалії сьогодення розвинули такий феномен, як аномію, тобто такий психічний стан індивіда і всього суспільства, коли старі ідеологічні основи, нормативи й ціннісні орієнтації та соціально – психологічні орієнтири поведінки виявляються зруйнованими, а нові формуються безсистемно й хаотично. Внутрішньосімейна атмосфера стає несприятливою для дитини, для формування її позитивних особистісних якостей. Знижується дієвість виховної функції сім'ї, оскільки батьки практично не можуть потрібним чином впливати на дітей, підтримувати їх.

Але сім'я – це не ізольований мікроколектив. Вона поєднана із суспільством. На якість її виховної функції впливають також держава, засоби масової інформації, мистецтво, громадські об'єднання тощо. Особливе місце в цій низці факторів посідає школа, вчитель.

Наш педагогічний колектив намагається дати кожному з батьків необхідний мінімум педагогічних знань. Особливу увагу ми приділяємо формуванню духовності, морально-етичних норм, здорового способу життя у дітей. Для цього адміністрація школи разом з вихователями і класними керівниками розробили програму роботи педагогічного клубу для батьків “Родинна просвіта”, яку ми вам і пропонуємо нижче.

Секція 1–4-х класів. Заняття I (жовтень). 1. Бесіда на тему: “Ваша дитина уже першокласник. Адаптація до нових умов навчання”. 2. Обмін досвідом з питань родинного виховання. Заняття II (листопад). 1. Відкрите спілкування на тему: “Молодший школяр. Який він?”. 2. Обмін досвідом з питань родинного виховання. Заняття III (грудень). 1. “Круглий стіл” на тему “Роль батьківського та педагогічного колективу у формуванні духовності та здорового способу життя дитини”. Заняття IV (березень). 1. Година відкритого спілкування на тему: “Ти мене любиш?” - про любов щиро і безумовно. 2. Обмін досвідом з питань родинного виховання.

Секція 5–8-х класів. Заняття I (жовтень). 1. Бесіда на тему: “Дорога до 5 класу”. Проблеми “перехідного віку”. Психологічні особливості виховання дітей підліткового віку. 2. Обмін досвідом з питань родинного виховання. Заняття II (листопад). 1. “Поговори зі мною, мамо, поговори зі мною, тату!” – година щирого спілкування в колі батьків – однодумців. 2. Обмін досвідом з питань родинного виховання. Заняття III (лютий). 1. Психологічний практикум для батьків на тему: «Мій дім – моя фортеця». 2. Обмін досвідом з питань формування здорового способу життя. Заняття IV (березень). 1. Бесіда на тему: “Стосунки – основа виховання. Довіра. Тепло. Вимога”. 2. Обмін досвідом з питань родинного виховання.

Секція 9–11-х класів. Заняття I (жовтень). 1. Лекція на тему: “Психофізіологічні особливості дитини старшого шкільного віку. Проблеми виховання”. 2. Обмін досвідом з питань профілактики шкідливих звичок та пропаганди здорового способу життя. Заняття II (листопад). 1. Родинне свято “Ми і батьки”. 2. Зустріч батьків в родинному колі. 10 клас. Заняття III (грудень). 1. Зустріч із

працівниками служби в справах неповнолітніх. 2. Бесіда на тему: “Громадянин формується з дитинства”. Заняття IV (березень). 1. Зустрічі з працівниками центру зайнятості: “Врахування інтересів, здібностей, нахилів підлітків у подальшому виборі професії”. Заняття V (квітень). 1. Година щирого спілкування “Роль сім’ї” у формуванні особистості дитини». 2. Обговорення питань підготовки учнів 9-х, 11-х класів до Державної атестації.

**Алла Баштова,
Людмила Гриценко,
Валентина Яворська**

ОБ’ЄДНАНІ ЗУСИЛЛЯ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ ТА СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ У НАДАННІ ДОПОМОГИ СІМ’І

Найефективнішим природнім виховним мікросоціумом для дитини є її родина. Але, на жаль, доводиться констатувати сумний факт: чимало батьків не можуть бути взірцями для своїх дітей ні в забезпеченні економічних потреб сім’ї, ні в організації конструктивного спілкування, ні у створенні позитивної емоційної атмосфери у родині. Нездатність батьків бути зразком для наслідування призводить до появи відхилень в особистісному розвитку дитини, посилює асоціальні тенденції, значно утруднює процес адаптації.

Така проблема залишається актуальною і для нашого навчального закладу. Кількісний аналіз контингенту дітей підліткового віку дозволяє констатувати: серед учнівського загалу є уразлива категорія дітей (93%), які потребують посиленої психолого-педагогічної уваги з боку дорослих – це діти із сімей, які опинились в складних життєвих обставинах; діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

Немає сумніву в тому, що діти, які не отримують повноцінної батьківської турботи, відрізняються від дітей, які виховуються в гармонійній сім’ї. Економічні, соціальні, психологічні проблеми, які доводиться переживати дітям та їхнім родинам, впливають на формування життєвих орієнтирів, деформують соціальні настанови, ускладнюють процеси пристосування до життя в соціумі. Практика показує: багато вихованців (зокрема, ті, які були зовсім позбавлені батьківського піклування) у подальшому не підготовлені до шлюбу,

створення сім'ї, стикаються з проблемами працевлаштування, їм бракує навичок партнерського спілкування тощо.

З метою забезпечення оптимальних умов для саморозвитку підлітків та реалізації спільного наказу Міністерства сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства транспорту та зв'язку України, Державного департаменту з питань виконання покарань, Міністерства Внутрішніх справ України від 14.06.2006 №1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах», ми підійшли до організації психологічного супроводу дітей та сімей, які опинились в складних життєвих обставинах, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, комплексно. Міський центр соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді виступає модератором у організації соціального розвивального середовища для дітей та їхніх родин.

В 2012 році в мету забезпечення реалізації кожною дитиною права на виховання в сім'ї, запобігання соціальному сирітству була затверджена Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 року.

Хочемо наголосити, що найголовнішою ланкою у взаємодії школа – сім'я – соціальна служба є, звичайно, сім'я, родинне оточення. Спеціалісти психологічної служби школи-інтернату та фахівці центру допомагають сім'ям створювати позитивну сімейної атмосферу, долати життєві труднощі.

Міра допомоги, форми і методи взаємодії у системі «школа – дитина - сім'я – соціальна служба» залежать від актуальних потреб дитини та її родини. Однак, результативність роботи, як свідчить практика, найбільше залежить від зацікавленості усіх учасників процесу психологічного супроводу.

Як уже зазначалось, будь-яка проблема краще вирішується комплексно. Тому в комунальному закладі «Канівська загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів Черкаської обласної ради» ще з 2008 року з метою забезпечення соціальними послугами категорійних сімей та дітей була укладена угода про співпрацю між школою та МЦСССДМ і щороку складається план спільних заходів. Практика реалізації плану соціального супроводу засвідчує, що здебільшого в комплексі нашої взаємодії

виокремлюються такі етапи: 1. збір інформації про дитину, родину – із використанням широкого спектру різноманітних методів: тестування, інтерв'ювання, вивчення документів особової справи, спостереження, відвідування; 2. спільний аналіз отриманих відомостей і визначення кола актуальних потреб: якої невідкладної допомоги чи підтримки потребує сім'я, яка соціальна чи психологічна допомога потрібна тощо; 3. спільне обговорення та створення адресних рекомендацій усім учасникам процесу супроводу: обговорення шляхів і способів розв'язання проблем, розподіл обов'язків між ними; 4. періодичний аналіз результатів (що вдалося? що не вдалося? що ще треба зробити?); 5. підсумкове обговорення змін та проектування подальшої стратегії взаємодії.

Звичайно, такі етапи є умовними і прямо залежать від тих складних життєвих обставин, в які потрапила сім'я. Вчасне реагування на актуальні потреби сім'ї та дитини, професійна координація зусиль суб'єктів супроводу забезпечують ефективність соціально-психологічної роботи.

Ще одним, на наш погляд, результативним шляхом створення, відновлення та збереження ціннісно-емоційних зв'язків у родині, важливою умовою позитивного розвитку в освітній ситуації дитини із категорійної сім'ї є спеціальна практична підготовка старших підлітків.

В позитивній практиці нашого навчального закладу та МЦСССДМ є спільна реалізація програми з соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з числа учнів старших класів та випускних класів інтернатних закладів, який спрямований на підготовку до самостійного життя дітей даної категорії. Програма була затверджена Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту у 2008 році.

Обсяг Програми - 56 годин. Увесь програмний матеріал об'єднано в 6 модулів, що мають завершену структуру. З них трохи більше 7 годин складає інформаційний блок, 49 годин спрямовані на відпрацювання практичних навичок. Теми і зміст модулів розроблено з урахуванням особливостей цільової групи.

Метою Програми є підготовка до самостійного життя дітей, зокрема і «уразливих категорій» шляхом формування необхідних теоретичних та практичних навичок і знань. Програма соціальної адаптації до самостійного життя дає можливість вихованцям отримати теоретичні та практичні навички основ та механізмів

застосування положень чинного законодавства з питань забезпечення їхніх прав; професійної кар'єри; успішного спілкування, налагодження контактів з оточуючими; ведення безпечного способу життя; репродуктивного здоров'я, психологічних аспектів подружнього життя та культури сексуальних відносин, усвідомленого батьківства; формування самостійного та відповідального прийняття рішень; виходу з конфліктних ситуацій; вирішення питань, що виникають при пошуку житла, роботи; планування сім'ї; ведення домашнього господарства, формування домашнього бюджету; організації змістовного дозвілля тощо.

Хочемо зазначити, що окремі модулі («Успішне спілкування», «Здоров'я - ресурс і результат благополуччя», «Правова культура особистості», «Професія як основа життєвого успіху») повно або частково реалізуються спеціалістами шкільної психологічної служби в рамках годин психолога, годин спілкування. Інші, які більше торкаються соціального захисту дітей, виховання відповідального батьківства тощо, - спеціалістами МЦСССДМ. Є позитивна практика спільного проведення занять спеціалістами.

Заняття передбачають використання інтерактивних методів та прийомів, емоційно насичених засобів, що є важливим фактором для створення позитивної настанови на взаємодію між усіма учасниками. Окрім того, «інтерактивний ґрунт» уможлиблює підвищення ефективності сприймання, глибшого усвідомлення і аналізу, а участь підлітків у діалогах, іграх, обговореннях дозволяє вихованцям дійти власних висновків, зміцнює віру в себе й можливість керувати своїм життям.

Отже, ефективність роботи психологічної служби навчального закладу та спеціалістів МЦСССДМ в організації психологічного супроводу дітей та сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в підготовці їх до самостійності зростає за умов: 1. Забезпечення комплексного підходу; 2. Залучення старших підлітків до системної та змістовної практичної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Наказ Міністерства сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства транспорту та зв'язку України, Державного департаменту з питань виконання покарань, Міністерства Внутрішніх справ України від 14.06.2006 №1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів соціальної*

роботи із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0824-06>

2. Боговарова О. Психологічний супровід розвитку особистості в умовах навчально-виховного комплексу / О.Боговарова //Практичний психолог: дитячий садок. - 2013. - №6. - С.54-59.

3. Соціальна адаптація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа: посібник тренінгового курсу з підготовки спеціалістів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у трьох частинах. – К: Держсоцслужба, 2008.

**Лариса Василюк,
Тетяна Артеменко**

РОБОТА ПСИХОЛОГА З НЕПРОДУКТИВНИМИ БАТЬКІВСЬКИМИ НАСТАНОВАМИ

Соціальне середовище, що оточує дитину відіграє важливу роль в її житті та розвитку. Дитина, її проблеми віддзеркалюють не лише родину, але й процеси, що відбуваються в суспільстві загалом, а також у соціальному середовищі, де дитина навчається і проводить значну кількість часу.

Особливу увагу у своїй роботі педагогічний колектив Скибинської школи приділяє розвитку творчих здібностей особистості, реалізації індивідуального підходу в навчанні й вихованні учнів, проблемам інтеграції й диференціації, переорієнтації методичної роботи в напрямі посилення її психолого-педагогічного змісту.

Під час роботи з батьками психолог закладу насамперед зіткнулася з наявністю деструктивних настанов у батьків стосовно своїх дітей. Понад 40% батьків сприймають своїх дітей як маленьких невдах і мають труднощі під час взаємодії з ними. Стикаючись із невмінням дітей реалізовувати їхні очікування, батьки відштовхували їх і в результаті зазнавали труднощів у побудові стосунків із своїми дітьми.

Для того, щоб працювати зі зміною непродуктивних настанов, психолог проводить консультації, конференції, групові зустрічі з батьками. У рамках цієї роботи перш за все проводиться ознайомлення батьків із психологічними особливостями розвитку дитини, новоутвореннями віку, емоційними засадами спілкування, асертивною поведінкою. Також підкреслюється необхідність єдиної, узгодженої системи виховного впливу родини та школи.

Серед батьків побутує чимало помилкових настанов, що стосуються надопіки та призводять до нездорових симбіотичних стосунків у сім'ї. Наслідком неправильного виховання може бути й виражена установка на володіння, прагнення «мати» - «щоб було», бо «мусить бути», а навіщо й для чого – неважливо. Відсутність продуктивного контакту, невміння взаємодіяти, несприйняття членами сім'ї один одного значно ослаблюють сім'ю, роблячи її нестійкою і проблемно-деструктивною. При роботі з такими сім'ями особливу увагу варто звернути на те, які саме звичаї, ритуали, правила та настанови формують усталений спосіб життя родини, ставлення до життя взагалі, відтворюване ставлення до інших.

У роботі з батьками психолог школи пропонує певні рекомендації, що дозволяють їм більш осмислено організовувати свою взаємодію з дітьми, навчає їх необхідних умінь і навичок, допомагає аналізувати й розв'язувати труднощі, що виникають.

Отже, батьки мають знати, що для дитини важливим є наявність місця, де вона може спокійно поговорити про своє життя; можливість виговоритися і послухати інших. Для батьків, у свою чергу, важливо виявляти зацікавленість і з розумінням ставитись до думки дитини; щиро й докладно обговорювати переживання дітей, їхні проблеми; пояснювати, що припустимим є прояв будь-яких почуттів, але не будь-якої поведінки; навчити дитину слухати і розуміти інших; поважати думку інших; дотримуватись соціальних норм і правил; навчити дитину розв'язувати проблеми, суперечності й конфлікти, що виникають. Також батькам важливо допомогти дитині усвідомити свої цінності й визначити власні пріоритети в житті; навчитися бути терпимою, гнучкою й уважною; розуміти свої страхи; усвідомлювати, що взаємини людей – велика цінність, їх важливо вміти підтримувати; навчитися пояснювати іншим, чого вона хоче, що відчуває, думає, розуміє, щоб вона пам'ятала, що інші не можуть читати її думок; навчитись не ображати інших; завжди шукати сенс у всьому й, насамперед, сенс життя; цінувати природу; доводити розпочату справу до кінця; навчитися разом з іншими творити життя; установлювати й підтримувати контакти з іншими дітьми; навчитися співчуття й готовності допомогти іншим; вміти спілкуватися з найрізноманітнішими людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гребенников І.В. *Основи сімейного життя*. – М., 1991.

2. Жутикова Н.В. Психологічні уроки повсякденного життя /Н.В. Жутикова. – М.: Просвітництво, 1990.
3. Фомін А. Абетка для батьків /А. Фомін. – М., 1994.

Олена Веровенко

СПІЛЬНИЙ ВИХОВНИЙ ПРОСТІР ШКОЛИ І СІМ'Ї

Дитина, як особистість, формується під впливом навколишніх умов життя, але основою виховання для дитини є батьки.

Взаємодія сім'ї та школи, тісна співпраця батьків і педагогів відіграє важливу роль у процесі навчання й розвитку учнів. Організовуючим центром спільної виховної роботи при такому підході повинна виступати школа. Це пов'язано з рядом чинників. По - перше, школа забезпечує необхідний рівень освіти учнів, який відповідає вимогам сучасного виробництва і науково-технічного прогресу. По – друге, у школі працюють кваліфіковані педагоги. По – третє, значну частину свого часу учні проводять у школі.

Практика свідчить, що правильно організована активна діяльність дитини, атмосфера співпраці в сім'ї, позитивний приклад і авторитет батьків, спільність вимог, які висуваються до дитини, сприяють розвитку її розумових здібностей, мовлення, трудових навичок і моральних рис, на основі яких формується особистість.

Об'єднавши зусилля школи та сім'ї, ми створюємо широкий розвивальний простір для розкриття потенційних можливостей дитини.

Співпрацюючи з батьками, ми ставимо перед собою наступні цілі: 1. Налагодити партнерські відносини, які б гарантували всім учасникам освітнього процесу рівність у вирішенні спільних завдань. 2. Стимулювати інтерес батьків до змін у сучасному освітньому просторі. 3. Інформувати батьків про методи навчання і виховання дітей у закладі. 4. Визначити загальні функції сім'ї та навчального закладу, залишивши право на власну роль у вихованні дитини для кожної із сторін. 5. Сприяти розвитку рефлексії — здатності розглядати ситуацію, подію, явище очима іншої сторони, зважати на очікування партнера. 6. Співпрацювати так, щоб створити ситуацію успіху для кожного учасника виховного процесу, визнавати його право на помилку, надавати можливість її виправити. 7. Узгодити режим життєдіяльності дитини в сім'ї й навчальному закладі, зробити його взаємодоповнюючим. 8. Збагачувати знання батьків про

виховання дітей в умовах сім'ї, підтримувати їхню впевненість у своїх педагогічних можливостях.

Наш навчальний заклад практикує диференційований підхід до усіх форм взаємодії школи з батьками. Використовують поєднання колективних, групових та індивідуальних форм взаємодії.

Вивчаючи педагогічну проблему партнерської взаємодії школи та сім'ї, ми провели анкетування вчителів і батьків з теми «Як часто Ви спілкуєтеся між собою?». Результати проведеного анкетування показали, що систематично спілкуються 61%, періодично 25%, рідко 13%, не спілкуються 1%. Це ставить нові завдання перед школою і батьками задля досягнення спільного позитивного результату.

Спільна робота фахівців школи забезпечує педагогічний супровід сім'ї на усіх етапах шкільного навчання, робить батьків дійсно рівноправними учасниками освітнього процесу. Творче спілкування із родиною – це головне, що допомагає навчальному закладу успішно впливати на розвиток особистості кожної дитини, формує ціннісне ставлення до сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І.Д. *Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник.* / І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998.
2. Черноусова Ф.П. *Направления, содержание, формы и методы воспитательной работы.* – М., 2004.
3. Нижник Л.В. *Взаємодія сім'ї та школи як передумова успішного навчання дитини* / Л.В. Нижник // *Психолог.* – 2013. – № 17. – С.56 -[] 57.

Людмила Дудник

«ШКОЛА БАТЬКІВСТВА» ЯК ФОРМА ПЕДАГОГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Сім'я є незамінним соціальним інститутом розвитку особистості. Наше суспільство здавна визначило очевидну істину: батьки - головні природні вихователі дитини. Про силу виховного впливу батьків красномовно свідчать українські народні прислів'я та приказки: "Які мама й татко, таке й дитячко", "Яка мама - така й сама", "Хороші діти - то честь батька і матері".

Значна частина батьків на сьогодні потребує допомоги фахівців. Такою допомогою є діяльність психологічної служби школи.

Якось я відвідувала одну сім'ю вдома, щоб поговорити з мамою про її сина, і запитала у неї: чому вона не відвідує батьківські зори?

Жінка мені відповіла, що не хоче більше чути про свою дитину тільки погане, нібито він найгірший у школі. І дійсно, педагоги часом самі відштовхують батьків від школи, не виявляють належного терпіння і такту.

Зі свого досвіду знаю, що процес налагодження взаємодії педагога з батьками буде ефективний лише за умов дотримання психолого-педагогічних правил та вимог, які рекомендую засвоїти класним керівникам. Отже, варто виявляти довіру до виховних можливостей батьків; проявляти педагогічний такт та неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї; проявляти життєстверджуючий настрій при вирішенні проблем виховання, опираючись на позитивні риси дитини та орієнтуватися на успішний розвиток особистості; виявляти любов та захопленість дитиною; здійснювати пошук нових дієвих форм співпраці.

Переконана, що у кожному навчальному закладі обов'язково повинна бути “Школа батьківства” як дієва форма педагогічної просвіти. Така школа віднедавна діє у нашій Чапаєвській школі імені Григорія Берези. Так, проводячи зустрічі за “круглим столом”, батьки мають можливість отримати відповіді на численні запитання (серед популярних тем - “Школа здорової дитини”, «Виховання самостійності і відповідальності», «Формування здорового способу життя молодших підлітків», «Старший підлітковий вік і його особливості», «Щаслива сім'я. Яка вона?», «Роль сім'ї у визначенні життєвого шляху старшокласників», «Взаєморозуміння і взаємоповага. Як уникати конфліктів з власними дітьми?», «Розвиток творчих здібностей дитини у процесі спільної діяльності» та ін.).

Під час підготовки та проведення індивідуальних консультацій з батьками існують певні етико-процесуальні правила взаємодії. Так, бажано заздалегідь обговорити можливість проведення такої консультації; час консультації або бесіди має бути чітко обговорено; батьки не повинні чекати своєї долі під дверима; бажано, аби на зустрічі були присутні обоє батьків; тему консультації треба чітко сформулювати; батькам бажано надати можливість повною мірою висловитися щодо обговорюваної проблеми; за необхідності в ході консультації можна організувати зустріч із фахівцями; має бути висловлений запит до фахівця та сформульована домовленість, про що сім'я працюватиме на зустрічах; очікуваний результат має бути реалістичним та таким, який можна перевірити.

У сучасних умовах координацію виховних дій сім'ї покладено на освітній заклад, і від того, як організована і зреалізована робота з батьками учнів, значною мірою залежить успішність процесу навчання та виховання дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Класний керівник і батьки: забезпечення партнерства і співпраці: збірка матеріалів з досвіду роботи / [Уклад. А. І. Тюпа.]. – Миколаїв: ОШПО, 2012. – 48 с.*
2. *Єфімова С. Налагодження партнерських стосунків із родинами / Відкритий урок. – 2012.*

Надія Кобзаренко

СИСТЕМНО-ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД У КОРЕКЦІЇ ГІПЕРАКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Суттєві соціальні зміни у нашому суспільстві відображуються на розвитку дитини в сучасній сім'ї. Особливу увагу привертають до себе при цьому порушення функцій уваги та гіперактивність дітей.

За різними даними, кількість дітей з гіперактивною (гіпердинамічною) поведінкою, яка, як правило, супроводжується проблемами зі стійкістю уваги та здібністю до її концентрації, становить у загальній популяції від 1,5 до 20 відсотків (М.А.Белянчикова, О.І.Романчук, С.Голдштейн, Е.Тейлор). Деякі автори відмічають також довгостроковий вплив дитячої гіперактивності на соціальну адаптацію та життя дорослої людини (К.Рідл, Дж.Рапопорт, Д.Оффорд, С.Мануца, П.Садчев) [2,8].

Причини гіперактивності дуже індивідуальні й у більшості випадків це поєднання різних факторів, серед яких: спадковість, здоров'я матері, вагітність і пологи, дефіцит жирних кислот в організмі, навколишнє середовище, дефіцит поживних речовин, харчування, мікросоціальне середовище дитини [3,18].

Причиною формування гіперактивності може стати і мікросоціальне середовище дитини - її сім'я. За даними досліджень Барклі (Barkley, 1998) не менш ніж у 15% випадків причиною гіперактивності дитини є відносини в сім'ї [1,23]. Перш за все, визначаючи емоційний зв'язок дитини з матір'ю, сім'я закріплює, а іноді і провокує виникнення гіперактивності як певного способу взаємодії дитини зі світом.

У шкільному навчанні гіперактивні діти виявляють меншу ефективність, порушення читання, правопису, письмової графіки. Вони важко адаптуються до школи, погано входячи в дитячий колектив, часто мають різноманітні проблеми у взаєминах з однолітками.

У сучасних умовах оновлення системи національної освіти, в основі якої – особистісно-орієнтований підхід до дитини, важливе значення має психологізація освітнього середовища.

Психологічний супровід гіперактивних дітей можна розглядати як комплекс соціально-психологічних і педагогічних заходів, що спрямовані на виявлення і виправлення умов, які викликають прояви дезадаптивної поведінки учнів; створення передумов попередження відхилень у поведінці, зокрема, через створення сприятливого соціально-психологічного клімату в мікросоціальному оточенні дитини; створення можливостей для самореалізації особистості у суспільстві тощо [4,9].

Профілактика дезадаптивної поведінки нерозривно пов'язана з процесом соціалізації особистості і залежить від таких умов, як комплексність, послідовність, диференційованість, своєчасність, пріоритет превентивності соціальних проблем, прогностичність [5,133].

Ми дійшли висновку, що для забезпечення ефективності корекції гіперактивності молодших школярів слід застосовувати системно-інтегративний підхід у роботі психолога. Саме такий підхід було використано практичним психологом Гельмязівської загальноосвітньої школи у роботі з першокласниками.

З метою визначення доцільності проведення заходів по зниженню гіперактивності молодших школярів у школі було проведено діагностичне дослідження, в якому взяли участь 33 учнів перших класів (з них 17 хлопчиків і 16 дівчаток) та їхні батьки. Дослідження проводилося у формі психолого-педагогічного експерименту і складалося з 3-х етапів: констатуючого, формуючого та контрольного.

Метою констатуючого етапу нашого експерименту було виявлення гіперактивних дітей та рівня прояву їх гіперактивності, а також встановлення зв'язків між дитячою гіперактивністю, імпульсивністю та особливостями і стилями сімейного виховання. Діагностика проводилася за допомогою наступних методик: схема спостережень за дитиною «Критерії виявлення гіперактивності» (за

П.Бейкером і М.Алвордом); анкета «Ознаки імпульсивності дитини» (за П.Бейкером і М.Алвордом); бесіда-інтерв'ю з батьками стосовно гіперактивної дитини (за описом Е.К.Люткової, Г.Б.Моніної в модифікації О.В.Гуріної); тест «Які ви батьки?» для визначення стилю виховання.

Після проведення всіх методів дослідження ми дійшли висновку, що у досліджуваній групі є діти, яким властиві прояви гіперактивності та дефіциту уваги, тому доцільно здійснювати психологічний супровід, що включає в себе корекційну і профілактичну роботу щодо зниження рівня проявів гіперактивності.

Для реалізації системно-інтегративного підходу у корекції дитячої гіперактивності було складено структуру психологічного супроводу, який складався з трьох компонентів: 1. Проведення програми корекційних занять з гіперактивними дітьми; 2. Проведення програми занять з учителями початкових класів; 3. Проведення програми занять з батьками гіперактивних дітей.

Програма занять з дітьми складалася з 10 занять, частота проведення занять – 2 рази на тиждень. Заняття проводилися в першій половині дня, у час, відведений для ігор дітей. Тривалість заняття – 30-35 хвилин. Загальна кількість досліджуваних дозволила розділити їх на дві групи і проводити заняття окремо з кожною групою. Обидві групи були змішані, тобто склалися з дітей з різним рівнем гіперактивності, та дітей, які не мали проявів відповідного симптому. Крім того в кожній групі дітей були представники обох статей.

Програма корекційних занять з гіперактивними дітьми розрахована на дітей молодшого шкільного віку. Її можна застосовувати в контексті як групової, так і індивідуальної психотерапії. Психологічні методи, використані в даній програмі, а саме, сімейна психотерапія, релаксаційні методи, арт-терапевтичний підхід, ігрова терапія, тілесно-орієнтована терапія допомагають відновити фізичну і емоційну рівновагу дитини, набути навичок саморегуляції і контролю поведінки та покращити взаємодію з батьками.

Ігрові вправи ми підбирали за наступними напрямками: вправи на розвиток уваги; вправи на зняття м'язового та емоційного напруження (релаксації); вправи, що розвивають навички вольової регуляції (управління); вправи на закріплення вміння спілкуватися.

Структура занять корекційної програми представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Програма корекційних занять з гіперактивними дітьми

№ заняття	Тема заняття	План проведення заняття
Заняття №1	«Я і світ навколо мене»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вступна бесіда. 2. Етюд «Знайомство». 3. Комплекс вправ «Привітання сонцю». 4. Хвилинка пустування. 5. Вправа «Східці». 6. Гра «Чотири стихії». 7. Етюд «Усмішка по колу».
Заняття №2	«Я і сім'я»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бесіда «Моя сім'я». 2. Комплекс вправ «Привітання сонцю». 3. Малюнкова методика «Моя сім'я». 4. Хвилинка пустування. 5. Вправа «Твоє ім'я». 6. Гра «Чотири стихії». 7. Етюд «Усмішка по колу».
Заняття №3	«Мое Я»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Комплекс вправ «Привітання сонцю». 2. Діагностична методика «Хто я?». 3. Хвилинка пустування. 4. Вправа «Пройдися по-іншому». 5. Етюд «Будь уважним». 6. Етюд «Спати хочеться». 7. Етюд «Усмішка по колу».
Заняття №4	«Ми такі різні»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бесіда «Вмій розбиратися в людях». 2. Комплекс вправ «Привітання сонцю». 3. Вправа «Піктограма». 4. Хвилинка пустування. 5. Вправа «Знайди відмінність». 6. Етюд «Ведмежата в барлогу». 7. Етюд «Усмішка по колу».
Заняття №5	«Хлопчики і дівчатка»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бесіда «Яким має бути хлопчик і якою дівчинка». 2. Комплекс вправ «Привітання сонцю». 3. Вправа «Коректурна проба». 4. Хвилинка пустування. 5. Етюд «Гойдалка». 6. Етюд «Ведмежата в барлогу». 7. Етюд «Усмішка по колу».
Заняття №6	«Увага і уважність»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Комплекс вправ «Привітання сонцю». 2. Вправа «Коректурна проба».

		<ol style="list-style-type: none"> 3. Хвилинка пустування. 4. Гра «Маленький жук». 5. Гра «Чотири стихії». 6. Етюд «Фея сну». 7. Етюд «Усмішка по колу».
Заняття №7	«Розвиток мовлення»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Комплекс вправ «Привітання сонцю». 2. Вправа «Жива газета». 3. Хвилинка пустування. 4. Вправа «Знайди розбіжності». 5. Рольова гра «Сім'я». 6. Етюд «На березі моря». 7. Етюд «Усмішка по колу».
Заняття №8	«Вчимося розподіляти увагу»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Комплекс вправ «Привітання сонцю». 2. Вправа «Послухай і запам'ятай». 3. Хвилинка пустування. 4. Вправа «Намалюй і порахуй». 5. Етюд «Хлопчик-навпаки». 6. Етюд «На березі моря». 7. Етюд «Посмішка по колу».
Заняття №9	«Мої плюси»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Комплекс вправ «Привітання сонцю». 2. Бесіда «Мої плюси» 3. Хвилинка пустування. 4. Вправа «Чарівники». 5. Вправа «Класифікація предметів». 6. Етюд «Ведмежата у барлогу». 7. Етюд «Усмішка по колу».
Заняття №10	Заключне	<ol style="list-style-type: none"> 1. Комплекс вправ «Привітання сонцю». 2. Заклучна бесіда. 3. Ігрова вправа «Знайди мене». 4. Ігри та вправи за вибором учнів. 5. Вправа «Щастя по колу».

Програма занять з учителями початкових класів складалася з 5 занять. Тривалість заняття для педагогів – 45-60 хвилин, частота занять – 1 раз на тиждень. До занять було залучено вчителів 1-х, 2-4-х класів, кількість учасників - 8 осіб. Програма занять з педагогами представлена у таблиці 2.

Таблиця 2

Програма занять з учителями початкових класів

Тема заняття	План проведення заняття
Заняття №1 «Дитяча гіперактивність»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Знайомство та прийняття правил роботи в групі. Очікування. 2. Вправа «Перетворення».

та її причини»	3. Інф.повідомлення «Що таке гіперактивність». 4. Вправа «Портрет гіперактивної дитини». 5. Вправа «Давайте привітаємося». 6. Інф. повідомлення «Причини гіперактивної поведінки». 7. Вправа «Бесіда з батьками». 8. Вправа «Витинанки». 9. Підбиття підсумків. 10. Вправа «Булочка з корицею».
Заняття №2 «Діагностика і корекція гіперактивності в початковій школі»	1. Вправа «М'ячик по колу». 2. Вправа «Ідеал». 3. Мозковий штурм «Проблеми гіперактивних дітей». 4. Інф.повідомлення «Як визначити гіперактивного учня в класі». 5. Вправа «Заборонений рух». 6. Дискусія «Хто може допомогти гіперактивній дитині». 7. Вправа «Як допомогти гіперактивному учню». 8. Вправа «Рекомендації...» 9. Підбиття підсумків.
Заняття №3 «Виявлення та зниження дитячої імпульсивності»	1. Інф.повідомлення «Імпульсивність поведінки в молодшому шкільному віці». 2. Мозковий штурм «Ознаки та причини імпульсивності». 3. Вправа «Відповідаємо пошепки». 4. Інф.повідомлення «Я-висловлювання». 5. Вправа «Я-висловлювання, Ти-висловлювання». 6. Вправа «Пам'ятка для дорослих». 7. Вправа «Кричалки - шепотілки – мовчалки». 8. Підбиття підсумків.
Заняття №4 «Розвиток довільної уваги у гіперактивних учнів»	1. Інф.повідомлення «Розвиток довільної уваги». 2. Вправа «Що чути?». 3. Вправа «Знайди відмінності». 4. Вправа «Як стати уважним». 5. Вправа «Чотири стихії». 6. Вправа «Фізкультхвилинка: за і проти». 7. Вправа «Роззява». 8. Підбиття підсумків.
Заняття №5 «Прояви і корекція агресивності гіперактивних дітей»	1. Вправа «Вільний стілець». 2. Інф.повідомлення «Агресивність гіперактивних учнів». 3. Мозковий штурм «Причини агресивності». 4. Інф.повідомлення «Робота з гнівом». 5. Вправа «Робота з гнівом». 6. Інф.повідомлення «Психокорекція агресивності». 7. Вправа «Тух-тібі-дух». 8. Вправа «Добра тваринка» 9. Підведення підсумків.

Метою проведення програми занять з учителями початкових класів було підвищення психологічної компетентності вчителів щодо корекції гіперактивності учнів молодших класів. Кожна тема має певну логічну структуру: вступ; інформаційні повідомлення про теоретичні підходи та засоби діагностики і корекції; вправи та зворотний зв'язок.

Програма занять з батьками гіперактивних дітей також складалася з 5 занять. Частота проведення занять – 1 раз на тиждень, тривалість заняття – 40-45 хвилин. Група батьків не мала постійного складу. Метою проведення занять було підвищення психологічної компетентності батьків щодо взаємодії з гіперактивними дітьми, навчання способам зниження проявів гіперактивності дитини в умовах сім'ї. Завдання програми були наступними: 1. Надати батькам теоретичні відомості про особливості психічного і фізичного розвитку гіперактивних дітей; 2. Розглянути способи взаємодії в ситуаціях спілкування і навчання; 3. Відпрацювати навички розвитку в дитини дефіцитарних функцій; 4. Допомогти батькам усвідомити власну позицію у спілкуванні з дітьми; посилити тактильний та емоційний контакт батьків і дітей.

Програма занять з батьками гіперактивних дітей наведена в таблиці 3.

Таблиця 3

Програма занять з батьками гіперактивних дітей

Тема заняття	План проведення заняття
Заняття №1 «Дитяча гіперактивність та її причини»	1. Знайомство та прийняття правил роботи в групі. Очікування. 2. Вправа «Перетворення». 3. Інф.повідомлення «Що таке гіперактивність». 4. Вправа «Моя дитина». 5. Етюд «На березі моря». 6. Інф.повідомлення «Причини гіперактивної поведінки». 7. Вправа «Витинанки». 8. Зворотній зв'язок.
Заняття №2 «Батьки і вчителі у допомозі гіперактивним дітям»	1. Вправа «Монетка по колу». 2. Вправа «Ідеал». 3. Мозковий штурм «Проблеми гіперактивних дітей». 4. Дискусія «Хто і як може допомогти гіперактивній дитині». 5. Вправа «Ковпак мій трикутний». 6. Інф.повідомлення «Метод карток на допомогу батькам». 7. Вправа «Рекомендації...»

	8. Зворотній зв'язок.
Заняття №3 «Виявлення та зниження дитячої імпульсивності»	1. Інф.повідомлення «Імпульсивність поведінки в молодшому шкільному віці». 2. Мозковий штурм «Ознаки та причини імпульсивності». 3. Вправа «Відповідаємо пошепки». 4. Інф.«Я-висловлювання». 5. Вправа «Я-висловлювання, Ти-висловлювання». 6. Вправа «Пам'ятка для дорослих, або Правила роботи з імпульсивними дітьми». 7. Вправа «Булочка з корицею». 8. Зворотній зв'язок.
Заняття №4 «Розвиток довільної уваги у гіперактивних дітей»	1. Інф.повідомлення «Значення довільної уваги та шляхи її розвитку». 2. Вправа «Що чути?». 3. Вправа «Знайди відмінності». 4. Вправа «Як стати уважним». 5. Вправа «Чотири стихії». 6. Вправа «Роззява». 7. Зворотній зв'язок.
Заняття №5 «Взаємодія з дитиною в сім'ї»	1. Вступ, очікування, повторення правил. 2. Вправа «Давайте привітаємося». 3. Інф.повідомлення «Емоційний і тактильний контакт у сім'ї». 4. Групова взаємодія «Обійми мене». 5. Вправа «Добра тваринка». 6. Вправа «План дій». 7. Зворотній зв'язок та підведення підсумків.

Таким чином, корекційні заходи щодо гіперактивних дітей мали комплексний характер, що дозволило охопити всі можливі напрями впливу на зниження проявів гіперактивності та дефіциту уваги у дітей молодшого шкільного віку. За нашими спостереженнями, під час проведення занять досліджувані діти виявляли зацікавленість у роботі та брали активну участь у всіх вправах; учителі початкових класів під час проведення групових занять проявляли креативність та прагнення до оволодіння новими психологічними та педагогічними методами роботи з дітьми; батьки також виявляли інтерес до занять, брали активну участь в обговореннях та виконували рекомендації психолога по взаємодії з дітьми. Дані спостереження дозволяють нам вважати, що програми занять були складені вірно і відповідали запитам учасників та поставленим нами завданням роботи.

Для визначення ефективності проведеної роботи було проведено контрольний етап експерименту. При порівнянні результатів методик констатуючого і контрольних етапів роботи ми побачили деякі зміни рівня проявів гіперактивності у дітей досліджуваної групи. Якщо під час першої діагностики у досліджуваній групі було виявлено 18 дітей, що мають прояви гіперактивності, то після проведення корекції гіперактивності ми виявили прояви гіперактивності лише в 10 дітей. При цьому рівень даних проявів значно знизився у порівнянні з початковими даними.

На нашу думку, значний вплив на зміну характеру взаємодії батьків і дітей мали новації педагогів у взаємодії з батьками. Зокрема, учителі початкових класів застосували метод карток-листувань Г.Б. Моніної, який опановувався на заняттях. Обмін картками сприяв встановленню взаєморозуміння і довірливих відносин як між педагогом і батьками, так і між батьками і дітьми.

Таким чином, практичне застосування системно-інтегративного підходу у корекційній роботі психолога з гіперактивними дітьми полягає у одночасній роботі психолога з дітьми, їхніми батьками та педагогами, і є запорукою ефективного впливу на зниження рівня проявів гіперактивності та профілактики її виникнення у дітей молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Barkly R.A. *Hyperactive children: A handbook for diagnosis and treatment*/ R.A. Barkly. – N.Y., London, 1987. – 84 p.
2. Алексеева І.В. *Гіперактивні діти: корекція поведінки* / Ірина Алексеева, Марина Калмикова. – К.: Шк.світ, 2011. – 96 с.
3. Безруких М. М. *Ребенок-непоседа* / М.М. Безруких. – М.: Вентана-Граф, 2006. – 63 с.
4. Лютова Е.К. *Шпаргалка для взрослых: Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми* / Е.К. Лютова, Г.Б. Монина – М.: Генезис, 2000. – 192 с.
5. Тохтамыш О.М. *Методика психологічної допомоги гіперактивним дітям* / О.М.Тохтамыш // Психологічній службі системи освіти України 10 років: здобутки, проблеми і перспективи. Матеріали Всеукраїнської ювілейної науково-практичної конференції 22-23 жовтня 2001 р. – К.: Ніка-Центр, 2002. – с.132-143.

Людмила Коваль

КОЛИ БАТЬКИ ТА ШКОЛА ОБ'ЄДНУЮТЬ ЗУСИЛЛЯ

Педагогічний колектив Лисянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1- гімназія» ставить своїм завданням дати батькам глибокі педагогічні знання. Виховне завдання комплексу звучить як «співпраця сім'ї і школи на принципах гуманізації і демократизації виховного процесу». Так, сім'я і школа — потенційні природні партнери у вихованні дітей - часто виявляються реальними супротивниками. Контакт із батьками як взаємодія може бути встановлений лише за умови, що обидві сторони усвідомлюють, що тільки спільними зусиллями можна створити умови для розвитку та виховання дитини, допомогти їй у набутті необхідного соціального досвіду. Виховання дитини в школі та сім'ї – це єдиний нерозривний процес, тому надзвичайно важливо, щоб педагоги і батьки об'єднали свої можливості та зусилля і почали плідно співпрацювати задля гідного виховання підростаючого покоління.

У досягненні цієї мети велику роль відіграє різноманітна взаємодія родини та школи: участь батьків у житті класу, узгодженість дій у вихованні дитини, надання батькам кваліфікованої допомоги та підтримки у складних педагогічних та життєвих ситуаціях, інформування батьків щодо шкільного життя. Контактуючи з сім'єю, педагог звертає увагу на загальні відомості про батьків або осіб, що їх замінюють; освітній рівень родини; рівень педагогічної культури батьків – авторитетність родини в очах дитини; сімейні традиції і звичаї; становище дитини в родині. Вивчення родин учнів дозволяє вчителю ближче познайомитися із самим учнем, зрозуміти традиції і звичаї родини, духовні цінності, стиль взаємин батьків і дітей.

Психолого-педагогічна освіта батьків у нашому НВК здійснюється через проведення батьківських зборів, зустрічі поколінь, індивідуальні консультації, батьківські кінолекторії.

Батьки також працюють у класних та загальношкільних батьківських комітетах. До роботи у таких комітетах залучають найактивніших батьків, авторитетних людей з високою громадянською свідомістю, які виявляють інтерес до справ класу, школи.

Участь батьків у справах школи, налагоджений педагогічний контакт, підвищення психологічної грамотності батьків, ознайомлення їх із сучасними надбаннями педагогічної та психологічної науки сприяє більш високій ефективності навчально-

виховного процесу, кращому психологічному комфорту у шкільному середовищі.

Оксана Крикун

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК РЕАБІЛІТАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ У ШКОЛІ

Прагнення допомогти кожній дитині стати довершеною особистістю - найгуманніша мета, в реалізації якої, окрім держави, надзвичайно важлива роль належить психолого-педагогічній науці, педагогічним колективам, які можуть забезпечити умови для максимального розвитку кожного індивіда і, зокрема, для дітей з особливими потребами.

В умовах сьогодення інтеграція дітей з різними фізичними і психічними вадами в суспільстві є одним із провідних напрямків роботи різноманітних соціальних інститутів та громадських організацій. Втім через ряд об'єктивних та суб'єктивних причин наше суспільство ще не готове до широкомасштабного вирішення даної проблеми. Тому робота з дітьми перш за все повинна бути спрямована на подолання стереотипних уявлень щодо неповноцінності дітей з різними фізичними і психічними вадами.

Загальною рисою, яка об'єднує ці проблеми, є те, що всі вони пов'язані з недостатнім опануванням життєвих умінь і навичок, невмінням адаптуватися в навколишньому світі, неможливістю використовувати особистісні ресурси для розв'язання життєвих завдань. Наведені вище особистісні проблеми можна вирішувати за допомогою різних психологічних методів – консультування, бесіди, гри, різних видів групової роботи, тренінгів.

Серед сучасних можливостей подальшого удосконалення реабілітаційних технологій належна увага надається арт-терапії. Арт-терапевти часто виявляли цікавість до творчості душевнохворих, тому арт-терапія знайшла своє яскраве застосування в клінічній психотерапії та психіатрії. Сьогодні в багатьох країнах Європи існують клініки, що використовують арт-терапевтичні практики як форму лікування.

Арт-терапія – це лікування за допомогою залучення дитини до мистецтв [4]. При цьому дитина навчається спілкуватися з навколишнім світом на рівні екосистеми, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби. Вона дає змогу самостійно

висловлювати свої почуття, потреби та мотивацію своєї поведінки, діяльності і спілкування, необхідні для її повноцінного розвитку та пристосування до навколишнього середовища. Через малюнок або інший вид творчої діяльності дитина може “виплеснути” негативні та поділитися позитивними емоціями.

Художня творчість зв’язана із поєднанням дії трьох факторів: експресії, комунікації і символізації. Запропоновані види діяльності доступні в тому чи іншому варіанті дітям, підліткам і дорослим, у тому числі особам з обмеженими можливостями здоров’я, і спрямовані на: навчання роботі з матеріалами; тренування когнітивних навичок; вираження широкого спектра переживань; коригування взаємин з оточуючими; рефлексію індивідуальних потреб; розвиток комунікативних навичок.

Завдання і вправи в системі занять сприяють розвитку образного мислення і творчої уяви, формування зони життєвого комфорту, навчають діагностиці і корекції емоційного стану засобами мистецтва і рефлексії індивідуальних потреб, а також культурі взаємин із близькими людьми і з навколишнім світом.

Даний психотерапевтичний напрямок має переваги поміж інших, тому що це невербальна форма роботи. Це важливо для тих, хто має мовні вади, труднощі у вираженні почуттів, переживань. Образотворча діяльність є засобом з’єднання між дитиною та психологом [4]. Цей психотерапевтичний напрямок дозволяє обходити “цензуру свідомості”, є засобом вільного самопізнання та самовираження. Арт-терапія має “інсайт-орієнтований” характер, створює атмосферу довіри й уваги до внутрішнього світу людини.

Арт-терапія включає в себе: 1. Нетрадиційні напрямки образотворчої діяльності, направлені на корекцію мотиваційної сфери дитини, що передбачає психологічний супровід сюжетних ліній, створених дитиною. 2. Створення колажів з малюнків, фотографій, символів, природних матеріалів навчає дитину “спілкуватися” з навколишнім середовищем. 3. Пальчиковий театр та нетрадиційні форми роботи з папером мають на меті психокорекцію моторної, когнітивної, мотиваційної сфери дитини. За допомогою сюжетно-рольової гри діти знайомляться з елементами виразних рухів, мімікою, жестами. 4. Робота з тістом, тістопластика передбачає корекцію рухової можливості дитини, корекцію пізнавальних й творчих можливостей дитини. 5. Малювання на тканині губкою, пальцями та долонями підвищує потреби в активності та реалізації

моторних та емоційних можливостей. 6. Сенсорна інтеграція та психокорекція передбачає знайомство дитини з формою, розміром, площиною та частинами предметів, що сприяє психокорекції пізнавальних процесів, мотивації, а також підвищенню соціальної адаптації дитини. 7. Одним із найцікавіших напрямків терапії є створення вистав дітьми шкільного віку за допомогою ляльок. Приймаючи участь у лялькових виставах, учні початкових класів навчаються грати сюжетні ролі за казкою й “приміряти” ту чи іншу роль на себе. На протязі заняття діти не тільки отримують задоволення від пізнання навколишнього світу, але й вчать керувати собою та відчувати темпоритм сюжету. Ляльковий театр спрямований на формування емоційної сфери дитини, розвиває пам’ять, мислення, увагу та уяву.

Арт-терапію, як методику корекції, доцільно використовувати в комплексі функціонально-системної медико-соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров’я та з їхніми батьками. Використання даного напрямку дозволяє здійснювати більш ефективний вплив на формування емоційної сфери, спонукає до подальшого розвитку компенсаторних властивостей збережених функціональних систем, покращує соціальну адаптацію дитини та батьків. Психотерапевтичний напрямок дозволяє творити та грати разом з дитиною, і бути не в якості педагога, а повноцінного учасника творчого процесу дитини.

Досвід застосування арт-терапії засвідчив, що діти, з якими проводиться така робота, вільніше спілкуються з однолітками, краще виражають свої почуття і краще розуміють почуття інших. У них виробляються позитивні якості характеру (впевненість, правдивість, доброта), витісняються невротичні прояви (страхи, невпевненість).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айшервуд М.М. *Полноценная жизнь инвалидов.* / М.М. Айшервуд. – М., 1991.
2. *Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання: навч. посібник для педагогів і шкільних психологів* / Т. Д. Ілляшенко, Н. А. Братун, Т. В. Сак.- К.: ІСДО, 1997р.
3. *Мамайчук И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии.* / И.И. Мамайчук. – СПб.: Речь, 2003.
4. *Пилипенко О.І. Образотворча терапія як метод соціально-профілактичної роботи* / О.І. Пилипенко // *Профілактика і терапія засобами мистецтва.* – К., 1996.

ПОТРЕБА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСОБЛИВИХ ДІТЕЙ

Суспільство розвивається дуже динамічно. Це впливає і на психологічний стан наших дітей. І все частіше вони потребують допомоги, підтримки та захисту соціального педагога і практичного психолога.

Неабиякої уваги потребують діти з особливими освітніми потребами. Такі діти стають об'єктом уваги шкільного психолога. Адже потрібно вивчити психофізичні проблеми дітей, прояви їхньої поведінки, викликані певними порушеннями, загальні комунікативні можливості, а також допомогти їм адаптуватися в суспільстві. Звичайно, успіх здобуття освіти дітьми з особливими потребами залежить від усвідомлення важливості цього і самими дітьми, і їхніми батьками, і педагогами, загалом, усією шкільною спільнотою.

Соціальний педагог в ході інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в навчально-виховний процес здійснює такі види робіт: діагностична робота для вивчення індивідуальних особливостей характеру, пізнавальної діяльності, комунікативних можливостей дітей, визначення причин труднощів у навчанні; формування неупередженого, адекватного ставлення оточуючих до дітей, які мають певні обмеження, бажання їм допомагати; формування у батьків дітей з психофізичними порушеннями готовності бути співучасниками процесу адаптації та навчання їхніх дітей; надання консультативно-методичної допомоги педагогічним працівникам у роботі з дітьми; участь в підготовці документів для розгляду на засіданнях ПМПК та представлення інтересів дітей з особливими освітніми потребами у відповідних органах та службах.

Для чого потрібний соціально-психологічний супровід? Насамперед, для розвитку в дітей з обмеженими можливостями умінь і навичок у сфері спілкування; установлення гармонійних взаємин між учнями, взаємин з батьками, учителями, адміністрацією; стимулювання пізнавальної активності; формування почуття впевненості; розвиток навичок самоорганізації; навчання вирішення життєвих проблем.

Обстеження загального психічного та фізичного розвитку дитини на початку шкільного навчання здійснюється за методикою

визначення готовності до школи, орієнтованої на обґрунтованість критеріїв оцінки виконання дитиною того чи іншого завдання. Дуже важливо перевірити готовність дитини до спілкування з дорослим, а саме з педагогом, її комунікативні здібності, не тільки інтелектуальні, а й вольові якості, уміння регулювати свої дії. Психологу важливо здійснити вивчення відхилень в інтелектуальному розвитку, мисленнєвих діях, недоліків мови, особливостей працездатності дитини, її уяви. Звичайно, посилена увага психолога та соціального педагога має бути направлена на дітей, які за результатами ПМПК навчаються за індивідуальною формою навчання чи в інклюзивних або ж спеціальних класах. Для таких дітей психолог разом з педагогом повинні виробити індивідуальну програму навчання і виховання, але з обов'язковою оптимізацією спілкування в дитячому колективі.

Навчання дитини з обмеженими можливостями у школі разом із своїми однокласниками є неабияким випробуванням також і для батьків. Тому вони також потребують посиленої психологічної підтримки і уваги. Це допоможе зробити їх свідомими й повноправними учасниками навчання та розвитку дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Перекл. з англ. – К. : СПД-ФО, 2010. – 296 с.*
2. *Інструментарій соціального педагога / Майя Зайченко. – К.: Шк. світ, 2011. – 128с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).*

Тетяна Півторак

СПІВПРАЦЯ ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА, КЛАСОВОДА ТА БАТЬКІВ З МЕТОЮ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Психологічні особливості дітей 6-річного віку сьогодні широко досліджені багатьма відомими психологами, проте становище цієї категорії учнів у більшості шкіл залишається доволі проблематичним. Батьки, педагоги та адміністрація школи так і не навчилися бачити істотну різницю між дитиною 6- та 7-річного віку, порушуючи критерії підготовки, відбору дітей до школи, подальшої організації умов навчання та виховання першокласників-шестирічок. Першочерговим завданням шкільної соціально-психологічної служби має стати чітке та зрозуміле донесення до всіх учасників навчально-

виховного процесу знань про психологічні та фізіологічні особливості дітей 6-річного віку, про дитячі проблеми у період адаптації до нових умов життєдіяльності та про важливу роль дорослих у процесі збереження психічного здоров'я малюків.

Саме тому одним із пріоритетних напрямків роботи практичного психолога Кривоколінського НВК на сьогодні є психологічний супровід дитини у період адаптації до шкільного навчання на початку 1 класу з метою збереження психічного здоров'я кожної дитини.

Запобігти появі «шкільної дезадаптованості» буває складно. Щоб забезпечити першокласнику успішну адаптацію до школи, часто батьки прагнуть до засвоєння дитиною програмового матеріалу 1 класу ще у дошкільному віці, не усвідомлюючи того, що у дитини стає надзвичайно високою ймовірність втрати пізнавальної мотивації у I півріччі 1 класу, що потім обов'язково призведе до шкільної неуспішності. Тому першим кроком шкільного психолога на шляху збереження психічного здоров'я дитини є індивідуальна співбесіда з майбутнім першокласником, результати якої дають орієнтовну картину шкільної зрілості 6-річної дитини, критеріями якої є комунікативна, мотиваційна, емоційно-вольова та інтелектуальна готовність дитини до школи. Показники сформованості педагогічної готовності (навичок читання та лічби) при оцінюванні рівня готовності дитини до школи не мають особливого значення.

У процесі такої співбесіди психолог разом зі вчителем початкових класів з'ясовує рівень інтелектуальної та мотиваційної зрілості дитини, хоча вирішальну роль у майбутній успішній адаптації дитини до школи відіграє емоційно-вольова та комунікативна (соціальна) готовність дитини. Саме тому у квітні-травні шляхом групового психодіагностичного дослідження дошкільнят за допомогою проєктивних методик та спостереження за поведінкою дітей під час заняття та гри виявляємо дітей з недостатнім рівнем комунікативної, емоційно-вольової та мотиваційної готовності до шкільного життя. Це діти з різноманітними невротичними проявами (підвищена тривожність, агресивність, замкненість, негативізм, імпульсивність тощо). Часто трапляється так, що у таких дітей інтелектуальна зрілість відповідає віковій нормі, тому такі діти зараховуються до НВК з відповідними рекомендаціями психолога для батьків щодо зміцнення у дітей «шкільного імунітету».

На кожну дитину психолог заповнює анкету, в якій фіксуються дані, що допоможуть у плануванні подальшої роботи психолога з учнями, вчителями та батьками, виявленні дітей, у яких можуть виявитися симптоми шкільної дезадаптації.

На наступному етапі профілактики шкільної дезадаптації проводиться індивідуальне консультування батьків і вчителя, у класі якого буде навчатися дитина, з питань особливостей психічного розвитку дитини, а також надаються рекомендації щодо підготовки до навчання в школі.

Успішно проведена превентивна робота психолога сприяє благополучній адаптації дітей. Готується також виступ на батьківських зборах з метою роз'яснення батькам майбутніх першокласників змісту понять «психологічна готовність до школи», «шкільна дезадаптованість» та їх взаємозалежність.

Психологи вважають, що 10-15% дітей шкільного віку неохоче йдуть до школи саме через страх невідомого. Переваги нашого навчально-виховного комплексу в тому, що дошкілля і початкова школа тісно співпрацюють. Психолог супроводжує дітей і в дошкіллі, і в початковій школі.

Розроблені заходи щодо успішного проходження шкільної адаптації в 1 класі, метою яких є створення у дитини уявлення про школу як місце, де вона буде прийнята і сприйнята такою, якою вона є, з усіма своїми почуттями, думками, знаннями, проблемами, великими і малими подіями в особистому житті. За цей період дитина повинна впевнитися, що вона є незамінною складовою життя класу.

Психолог радить учителю 1 класу у цей період привчати дітей самостійно працювати, формувати уміння дискутувати і обстоювати власні думки, позиції, ставити запитання та відповідати на них, бути ініціаторами в отриманні нових знань. Також психолог допомагає налагодити процес входження дитини в систему взаємин з дорослими та однолітками.

Для безболісної адаптації дітей до систематичного шкільного навчання, зняття статичного напруження першокласників при одночасному виконанні навчальних програм з усіх предметів у нашому НВК складається оптимальний розклад уроків, у якому враховується допустиме навчальне навантаження протягом дня, тижня, а також — психофізіологічні та фізичні можливості першокласників. Невід'ємною частиною уроків є ігри та ігрові ситуації. Проводяться фізкультхвилинки, що включають динамічні,

дихальні вправи, вправи для збереження зору, пальчикову гімнастику тощо. Вчитель 1 класу постійно слідкує за дотриманням учнями правильного положення тіла під час виконання письмових робіт.

Контроль за адаптацією першокласників до школи включає спостереження шкільного психолога у вересні-жовтні за навчально-виховним процесом в 1 класі, індивідуальні бесіди з учителем, що навчає дітей. Така робота допомагає виявити учнів, у яких виникли труднощі в процесі адаптації. За результатами спостереження психолог включає таких учнів до так званої «контрольної групи». Після з'ясування причин виникнення труднощів у процесі адаптації проводиться індивідуальне консультування вчителя і батьків цих учнів, планується корекційна робота психолога (розвиток пізнавальних процесів, розвиток мотиваційної сфери, корекція тривожності, корекція агресивності тощо).

Ефективність процесу шкільної адаптації значною мірою визначає успішність подальшої навчальної діяльності, збереження фізичного та психічного здоров'я дітей. У цьому зацікавлені всі: батьки, школа, суспільство. Тому до вирішення цієї проблеми наш педагогічний колектив підходить комплексно, залучаючи до роботи не тільки вчителів початкових класів і психолога, але й самих дітей та їхніх батьків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Амонашвілі Ш.О. *В школу з шести років / Ш.О. Амонашвілі* – М.: Педагогіка, 1986.
2. Котирло В.К. *Початковий період у навчанні школярів/ В.К.Котирло.* – К.: Знання, 1985.
3. *Навчання і виховання учнів 1 класу: методичний посібник для вчителів.* / [Упорядник Савченко О.Я.] – К.: Початкова школа, 2002.

Вікторія Ракітіна

СТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОМФОРТУ У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАСОБАМИ ТРАНЗАКЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

Якщо запитати батьків, якій школі вони віддали би перевагу, то відповідь була б однозначною: тій, атмосфера якої твориться теплим, дружнім і добрим колективом учнів, учителів та батьків. Тій, у якій особистість дитини не губиться, роль учителя не є домінуючою, рішення приймаються колегіально, а діти почуваються щасливо.

У процесі формування саме такої атмосфери ключову роль відіграє шкільний психолог, оскільки саме він стає унікальною об'єднуючою ланкою, яка забезпечує формування і розвиток багатofункціонального колективу в індивідуальному природному темпі.

У сучасному ж світі, який зазнає щоденних динамічних змін, роль психолога зростає ще більше, а його праця вимагає інноваційного підходу до вирішення нестандартних завдань та ситуацій. Сьогодні психологічної практики урізноманітнене новими технологіями та вимагає від фахівця здатності бути в курсі цих новацій, мати неабияку гнучкість у вивченні та удосконаленні своїх професійних навичок. Зважаючи на те, що транзакційний аналіз це відносно нове, однак ефективне психологічне підґрунтя професійної спроможності у допомозі учасникам освітнього процесу, стає зрозумілим інтерес до вивчення та засвоєння даного методу.

Використання ТА в освітньому середовищі є запорукою психологічного комфорту всіх учасників навчального процесу, тому що саме цей метод ґрунтується на засадах відкритості і домовленості (укладанні контракту).

Нами була проведена робота, метою якої було виявлення можливості застосування технік ТА для гармонізації міжособистісних відносин і створення комфортного психологічного клімату в учнівській групі. У процесі роботи була складена програма тренінгових занять, яка включала як теоретичний матеріал, так і практичні заняття за напрямками: 1. діагностика еґо-станів особистості; 2. аналіз транзакцій; 3. визначення основних життєвих позицій; 4. робота з драматичним трикутником Карпмана.

Еґо-стани діагностували за допомогою модифікованого опитувальника Д. Джонґварда для визначення типу поведінки (Родитель, Дорослий, Дитина). Аналізувалися жести, вираз обличчя, тон голосу, часто вживані слова. Зазначалося, що всі три структурні частини завжди присутні в особистості будь-якої людини, але бажано, щоб вони знаходилися в гармонійному поєднанні.

При аналізі чинників контролю і виховання Родителя зазначалося, кого із батька (батька, матір, інших впливових фігур з дитинства) вони копіюють у своїй поведінці, які думки і почуття супроводжують цю поведінку.

Аналізуючи фактори Адаптивної і Вільної Дитини, старшокласники згадували ситуації дитинства, коли вони поводитися

подібним чином, визначався вік і почуття, пережиті у цьому віці, а також причини перенесення деструктивних способів поведінки на події повсякденного життя.

Аналіз факторів Дорослого складався з усвідомлення того, що їх поведінка не є “програванням” ситуацій дитинства, а відрізняється раціональним ставленням до людей і подій, але саме ця раціональність і «правильність» часто заважає взаємодіяти з оточуючими.

Крім того, визначалося відсоткове співвідношення еґо-станів на даний момент, аналізувалося, наскільки воно заважає або, навпаки, допомагає в міжособистісних стосунках. Пропонувалося змінити звичні способи реагування, якщо взаємини з оточуючими людьми зовсім не були комфортними і викликали напруженість. Відзначалися зміни у взаєминах (у динаміці).

Давалося домашнє завдання: скласти еґограму за Дж. Дюссо протягом тижня (до наступного заняття), при цьому акцент робився на міжособистісних відносинах у групі, які повинні бути скоректовані. Результати порівнювалися з раніше отриманими, аналізувався емоційний стан.

Аналіз спілкування дозволив виявити негативні патерни поведінки в різних соціальних ситуаціях, приклади яких учні наводили зі свого життя. Розглядалися різні види транзакцій, зазначалося, як змінюється ситуація взаємодії при зміні ланцюжків транзакцій. При проведенні даного заняття учасниками усвідомлювалося, що неправильно побудована взаємодія є причиною конфліктних ситуацій і дискомфорту у взаєминах всередині групи. Старшокласники самостійно і за підтримки групи програвали свій новий стиль спілкування, знаходили нові, більш комфортні шляхи виходу з конфлікту.

Наступний етап полягав у визначенні основних життєвих позицій - фіксованих емоційних установок. Давалася як особистісна, так і клінічна характеристика: шкідливі звички, хронічні соматичні захворювання, що супроводжують кожен життєву позицію. Складався індивідуальний профіль погляджувань і були проведені вправи «Карусель самопогляджувань» і «Прохання про доторки». Треба відзначити, що остання вправа викликала емоційний сплеск, що говорить про дефіцит похвали, схвалення, моральної підтримки та безумовного прийняття в житті дітей. Це заняття було найбільш

емоційно насиченим і тривалим за часом, навіть після закінчення занять учні не хотіли розходитися.

Робота з драматичним трикутником Карпмана (Переслідувач, Жертва, Рятівник) показала, що більшість учнів неправильно оцінюють себе і відповідно неправильно інтерпретують, аналізуючи ставлення до них оточуючих. У процесі практичних занять ними були програні інші, більш ефективні патерни поведінки. Для закріплення результатів були проведені вправи «Подарунок», «Лист ворогу», «Я людина, яка...» і т.д., а також медитативні і арт-терапевтичні техніки.

Спостерігалася позитивна динаміка у взаєминах всередині групи: старшокласники стали більш відкрито висловлювати свої почуття стосовно тих чи інших подій свого життя, з великою повагою і співчуттям вислуховували інших. У процесі рефлексії зазначено переживання почуття психологічного комфорту. Можна говорити про достатню ефективність даної програми і запропонувати її для корекції взаємин у групах старшокласників.

За такою ж схемою можливе проведення групових занять з педагогами у групі особистісного росту. План проведення таких занять доповнений відомостями про психологічні ігри, життєвий сценарій, шкалу емоційної грамотності (К.Стайнер).

У результаті оволодіння своїми емоціями кожен може будувати стосунки з оточуючими, перебуваючи в осмисленні своїх переживань, озвучувати свої потреби конструктивно, не порушуючи кордони інших та оберігаючи свої, фокус направлений, в основному, на взаємодію з підлітками, оскільки спілкування з ними викликає найбільші труднощі у вчителів. Застосування та розуміння структури шкали емоційної грамотності дає можливість краще розуміти та усвідомлювати свої емоції та емоції інших і може використовуватись як у консультуванні, так і в профілактичній діяльності психолога, в просвітницькій і навіть діагностичній.

Важливим є застосування основ ТА у роботі з батьками як під час індивідуальних консультацій, так і у просвітницькій роботі. Виступи на батьківських зборах на теми, що стосуються вікових особливостей дітей, стилів сімейного виховання, є, по суті, теоретико-прикладними, де батьки можуть відразу відслідкувати, де і в чому полягають їхні труднощі у вихованні чи спілкуванні з дітьми. Розроблені теми “Стадії розвитку особистості дитини”, “Основи грамотного батьківства”, “Особливості підліткового гніву”, “Чому насправді я вчу свою дитину”, “Роль емоційних погладжувальних

системі сімейних відносин” є дієвими для вирішення труднощів у спілкуванні та взаємодії з дітьми.

Значною ділянкою роботи практичного психолога є участь у проведенні теоретико-практичних семінарів. Зокрема, семінарська програма “ТА в системі освіти”, розроблена на основі аналізу прямих та прихованих транзакцій, була направлена на розуміння процесу прихованої взаємодії та виявилась корисною для аудиторії у складі заступників із виховної роботи та класних керівників.

Для успішного консультування батьків на семінарському занятті “Система роботи з проблемними сім’ями” для працівників психологічної служби була представлена схема економії погляджувань, за допомогою якої можна визначити в ході консультації, на якому рівні з’явилась проблема, адже саме це дозволяє швидше її усунути.

У процесі індивідуального консультування добре сприймається ідея станів Я (навіть дітьми молодшого віку). Цьому сприяє проста мова ТА. Вивчивши зміст і мотиви всіх трьох своїх станів, учні починають краще вчитися, тому що ясно уявляють свої наміри і бажання.

Навчальні заходи будуть більш ефективними, якщо будуть звернені до всіх трьох станів Я. Особливо важливо враховувати, що Вільна Дитина є джерелом творчості і енергії особистості, в зв’язку з чим її треба залучати до процесу навчання. Викладачу треба мати вільний доступ до всіх своїх станів. Більшу частину часу йому слід демонструвати Доросле вирішення проблем. Часто йому треба буде встановлювати чіткі межі поведінки для учнів з позитивного Родителя-Контролера чи виявляти турботу про них з позитивного Турботливого Родителя. Він також може увійти і в стан Дитини, щоб показати приклад безпосередності, інтуїції і радості пізнання нового.

Аналіз транзакцій може сприяти ясному, продуктивному й вільному від прихованих дій спілкування між вчителями та учнями. Використання можливостей вибору допомагає вчителям і учням виходити із “заблокованих” взаємодій типу Родитель-Дитина.

Виявлення директивної поведінки та відмова від неї також може сприяти поліпшенню взаєморозуміння та створення простору безпеки та комфорту. Існує суттєва різниця між тим, щоб учитися чомусь і намагатися учитися цьому. Уроки виходять більш ефективно, коли вчитель використовує свій час, а не поспішає його використати. Учні поліпшують свої пошукові навички, коли охоплюють достатній обсяг

матеріалу, а не намагаються охопити весь, щоб Бути Досконалим. Саме темі установок поведінки – Будь Досконалим, Намагайся, Радуй інших, Поспішай, Будь Сильним - присвячена науково- дослідницька робота “Визначення змісту життєвого сценарію на прикладі аналізу казкового героя“. Застосувавши теорію транзактного аналізу, старшокласники вивели формулу залежності перебігу сценарного процесу від вище згаданих поведінкових установок.

Увага до стереотипів прогладжування та структурування часу в освітній сфері цілком виправдана. Уклад існуючої системи освіти надає виняткові можливості для психологічних ігор. Так, учні можуть грати в такі ігри, як “Дурень”, “Ти мене не примусиш” чи “Ну, зробіть що-небудь”. Вчителі можуть грати в “Подивися, як я старався”, ”Я лише намагався тобі допомогти”, ”Чому б тобі не..” чи в “Критикана”. Знайомство з аналізом ігор дозволяє вчителям та учням уникати таких непродуктивних взаємодій, продовжуючи замість цього дійсно вчити і вчитися.

Використання контрактів на взаємодію допомагає викладачам і учням досягати ясної, відкритої домовленості про те, чим слід займатися кожному з них, і як вони можуть це робити щонайкраще.

Таким чином саме застосування методу транзакційного аналізу у сфері освіти здатне забезпечити учасників освітнього процесу відповідальністю до стимулювання один в одному ясності мислення і активності у розв’язанні проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Берн Е. *Ігри, в які грають люди. Психологія людських взаємовідносин. Люди, які грають в ігри. Психологія людської долі/ Е.Берн. - М.: Прогрес, 1998. - 187с.*
2. Карпман С. *Казки і драматичний аналіз сценарію / С.Карпман // ТАВ. - 1968. - №7. - С.39-43.*
3. Севальнева З. *Технологія «Як жити яскраво та з задоволенням» / З. Севальнева // Network News. – 2010. – №2. – С.28-31.*
4. Стюарт Й., Джойнс В. *Основи ТА: транзакційний аналіз: наукове видання. / Й. Стюарт, В. Дойнс. – К.: ФАДА. ЛТД, 2002. – 393с.*
5. *Основи консультативної психології. Аналіз сучасних концепцій / [Укл. О. Ф. Бондаренко]. – К.: РНМК Міністерства освіти України, 1992. – 116 с.*
6. *Технологии коммуникации в транзактном анализе. // Под ред. О.А. Голубковой. – СПб: Издательство “ОМ-Пресс”, 2006. - С.38-58.*
7. Штайнер К. *Сценарии жизни людей. Школа Эрика Берна: Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2003. – 416 с.*
8. *Joines V., Stewart I. Personality adaptations: A new guide to human understanding in psychotherapy and counseling. Nottingham and Chapel Hill: Life space Publ., 2002.*
9. *Kahler T. with Capers H. The Miniscript // TAJ. 1974. Vol. 4, № 1. P.26-42.*

ТРАДИЦІЙНІ ТА НОВАЦІЙНІ ФОРМИ РОБОТИ ПСИХОЛОГА З БАТЬКАМИ

Проблема взаємодії школи і сім'ї не нова. Вона була і буде актуальною для сьогоденної та майбутньої школи. Зміни в освіті, становлення оновленої школи, демократичної, відкритої, гуманної, що розвивається, потребують нового осмислення проблеми співробітництва з батьками.

Мета й завдання роботи психолога з батьками пов'язані з насущними проблемами школи. При взаємодії з батьками психолог дотримується принципів добровільності, доброзичливості, логічності, доступності, конфіденційності.

Просвітницька діяльність психолога є одним з основних видів роботи з батьками та охоплює переважно групові форми впливу. Передусім, це лекції, диспути з організацією дискусій, семінари, психологічні занурення та деякі види тренінгів.

Традиційною формою роботи психолога з батьками є проведення психологічних лекторіїв. Тематичний зміст лекцій визначається як за запитом батьків, педагогів, так і з ініціативи психолога. Для батьків це теми, пов'язані з адаптацією дитини до дошкільного закладу, з готовністю до школи, психосексуальним розвитком та статевою ідентифікацією, віковими особливостями спілкування дітей тощо.

Психолог закладу за запитом надає консультативні послуги для сім'ї. Робота психолога з родиною вимагає розуміння системної динаміки сім'ї (як сім'я реагує в разі появи у дитини симптому), оцінки індивідуальних реакцій (які проблеми стають перед кожним членом сім'ї та дитиною). На початку діалогу з батьками можна буде запитати, що у взаємовідносинах йде як годиться. Це задає позитивне налаштування та дозволяє всім розслабитися, дізнатися, що є доброго та міцного, що можна використати, як ресурс під час виходу з ситуації, що склалась. Завершення консультування передбачає самозарадність членів сім'ї у вирішення життєвих завдань, здатність підтримувати ефективні стосунки.

Шукаючи ефективні методи просвітницької та профілактичної роботи з батьками, психологічна служба школи відкрила для себе

соціально-психологічний театр як інноваційний метод здійснення психологічної профілактики та просвіти сучасних батьків.

Для розкриття соціальних проблем соціально-психологічний театр використовує прийом психологічного навантаження на глядача. Головне завдання цієї інтерактивної технології – сформулювати готовність учасників до розв'язання гострих соціальних та особистісних проблем. Театр сприяє усвідомленню того, як певні соціально-психологічні чинники впливають на вирішення конфлікту, збагачує психологічними знаннями та є недирективним засобом корекції.

Моральні та життєві цінності у виставах соціально-психологічного театру «Нове життя» подаються, насамперед, через тему, сюжет, позиції та гру акторів.

Більшість сюжетів вистав театру нашого закладу присвячені темі батьків і дітей. Так, зокрема, актуальною є тема соціального сирітства. У сучасному світі набула розповсюдження деформація стосунків між батьками та дітьми. Поряд із матеріальною забезпеченістю в родині нерідко присутні егоїзм, моральна незрілість та емоційна холодність батьків. Вистава «Мамо, де ти?» пройшла апробацію та з успіхом демонструється трупною для маленьких та дорослих глядачів.

Констатуючи ефективність театру як новаційної форми роботи, варто зауважити, що найбільшою дієвістю та популярністю як серед батьків, так і серед учнів, вирізняються саме ті вистави, сюжети яких були створені самими школярами.

Лілія Шкляренко

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА – ЦЕ КОЛЕКТИВНА ПРАЦЯ

Професійна діяльність учителя сучасної школи складна і багатогранна. Він виконує функції вихователя підростаючого покоління, організовує не лише навчальну, а й позаурочну діяльність учнів, бере участь у пропаганді суспільно-гуманітарних і психолого-педагогічних знань серед батьків та населення. Як вихователь, учитель постійно перебуває у різноманітних педагогічних ситуаціях, де від нього вимагаються вміння самостійно приймати рішення, організовувати виховний процес у дитячому колективі на основі співробітництва, співдіяльності та співтворчості.

Педагогічний колектив виконує кілька пов'язаних між собою функцій.

Школа для дитини є центром освоєння соціуму, і лише при взаємному прийнятті рішень, при єдиних цілях, школа може претендувати на звання соціального інституту знань.

Психологічна служба є порівняно молодим структурним підрозділом освітніх закладів. Однією з головних позицій психолога є сприяння створенню для дітей психологічно комфортних умов у закладі та допомога у ефективному вирішенні педагогічних ситуацій.

Деякі вчителі психологічну службу вважають непотрібною. Однак, розібратися у сутності психолого-педагогічних проблем, усунути їх самими лише педагогічними засобами не завжди уявляється можливим. Професійна взаємодія психолога з учителем є однією з найважливіших умов успішності психологізації навчально-виховного процесу. В організаційному плані в умовах школи це потребує спільного планування, координації та реалізації елементів системи психолого-педагогічної взаємодії психолога і вчителів протягом навчального року. Як свідчить практика, складовими цієї системи можуть бути семінари особистісного зростання для вчителів, участь у яких дає змогу ознайомитися з психічними властивостями особистості, віковими потребами учнів, з методами психологічного розвантаження учнів під час уроку.

Методи і прийоми психолого-педагогічної взаємодії на практиці можуть також втілюватись у зміст і форми проведення шкільних уроків, роботу гуртків, секцій, різних заходів, що сприяють гармонійному становленню особистості школяра. Суттєву роль у цьому процесі мають відігравати психологічні спецкурси, спрямовані на активізацію самопізнання і саморозвиток учнів.

Шкільний психолог насправді фізично не в змозі охопити своєю увагою всіх учнів, і тому змушений зосереджувати її лише на найскладніших ситуаціях, в той час, коли психологічної допомоги потребують, по суті, всі школярі. Отже, цю функцію може взяти на себе і вчитель, який співпрацює із психологом. Скажімо, якщо корекційний вплив не здійснюється у вигляді спеціально організованих заходів, а реалізується безпосередньо у навчально-виховному процесі як втілення педагогічного принципу індивідуального підходу, то таку роботу можуть виконувати також педагоги та батьки. Для визначення психологічного діагнозу часто потрібні факти, які характеризують навчання та поведінку учня у шкільних умовах. Хто зможе доповнити такими відомостями результати обстеження? Звичайно, педагоги та батьки.

Отже, і психолог, і педагог є однаковою мірою необхідними суб'єктами шкільної психологічної служби. Без активної участі всього педагогічного колективу школи діяльність такої служби буде неповноцінною.

Ефективність роботи практичного психолога у школі значною мірою залежить від того, наскільки йому вдасться встановити довірливі, доброзичливі стосунки з педагогічним колективом, стати його частиною, та, звичайно, завоювати авторитет, зарекомендувати себе як висококваліфікованого фахівця у галузі практичної психології. Життєствердна поведінка, оптимістичні налаштування та приязне ставлення, які демонструє психолог у закладі, є невід'ємною ланкою створення ним атмосфери психологічного здоров'я. Психолог, як і педагог, є не лише суб'єктами співпраці у закладі, а і тими зразками для наслідування, беручи приклад з яких юнь вчиться кооперації, співпраці, успішно переживає своє дорослішання. «Ми тут. Ми всі. Ми є. Ми гурт. / Єднаймося. Ми той є ґрунт / Подій майбутніх вирішальних». (Микола Вінграновський).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дем'янюк Т.Д. *Організація виховного процесу у сучасному загальноосвітньому навчальному закладі: науково-методичний посібник.* / Т.Д. Дем'янюк. – Суми.: ТОВ Видавництво «Антей», 2006.- 384 с.
2. Шитова Лілія. *Наш моральний вибір. Художньо-документальне видання / за ред. Г. Білоуса.* – К., 2007.

Валентина Ярошинська

ДОПОМОГА ПСИХОЛОГА ОСОБЛИВІЙ ДИТИНІ

В українській освіті постає нова соціально-психологічна ситуація перевірки життям цінності кожної людини як творця власної долі. Діти з особливими освітніми потребами та їхні батьки опинилися перед вибором: як вижити в нових соціально-економічних умовах?

XXI століття характеризується прискоренням і суперечливим розвитком соціуму, який висуває нові вимоги до функціонування психіки, душевно-духовної організації людини. Екологічні проблеми, економічна та політична нестабільність, соціальна незахищеність створюють загрозу нового, тепер уже «духовного Чорнобиля» (Д. Ліхачов). Соціальна напруженість зумовлює психічне напруження, яке проявляється у загострених емоційних реакціях, агресивності щодо світу і ставленні до себе, спричиняє формування негативних психічних станів, які можуть викликати деформацію особистості, її характеру, ціннісних життєвих орієнтацій тощо.

Саме така ситуація сьогодні спостерігається в Україні, від цього дуже страждають діти з особливими освітніми потребами. За даними досліджень, постійно зростає кількість учнів із психічними розладами, порушеннями в регуляції емоційних станів, гіперактивності, різними затримками в розвитку, а також зростає кількість дітей-інвалідів з різними фізичними вадами.

Здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами вимагає детального планування, додаткової професійної підготовки, а також контактів з фахівцями, які можуть надавати відповідну допомогу.

Супровід дітей з психофізичними вадами розглядається як цілісна діяльність, командна взаємодія (вчителів, дефектологів, батьків, практичного психолога, логопеда, медпрацівників) при

відстеженні динаміки розвитку учня, процесів його соціалізації та адаптації та впливу на ці процеси фахівців.

Що потрібно для ефективного психологічного супроводу учнів з обмеженими можливостями?

По-перше, діагностика. Вона дає можливість отримати необхідну інформацію про особистість учня, його розвиток, потенціальні можливості, потреби, життєві цінності. У своїй роботі з даною категорією учнів я використовую такі методики: визначення готовності до школи; визначення самооцінки, дослідження Я-концепції (шкала визначення ступеня самоповаги Розенберга тощо); виявлення тривожності; дослідження психічних процесів (пам'яті, уваги, мислення, інтелекту); виявлення характерологічних особливостей (тест-опитувальник акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека тощо); вивчення особистісних особливостей через використання проєктивних методик («Автопортрет», «Неіснуюча тварина» тощо).

За допомогою дослідження та спостереження складається психологічна характеристика дитини, яка заноситься до картки розвитку дитини. За результатами обстеження інших спеціалістів та за рішенням батьків дитина може бути направлена або у спеціалізований заклад, або обрати індивідуальну форму навчання.

В школі, де я працюю, навчаються шість дітей-інвалідів зі збереженим інтелектом, які адаптувались у шкільному середовищі. Двоє дітей беруть активну участь у роботі соціально-психологічного театру. За індивідуальною формою навчаються четверо дітей - двоє учнів молодших класів і двоє – середніх - всі вони мають особливі потреби та потребують психокорекційної допомоги. На кожную дитину заведені індивідуальні картки, де вказані індивідуальні особливості та потреби дитини. З учнями проводиться робота, спрямована на дослідження психічних процесів, на початку року, в кінці першого семестру та в кінці навчального року. Всі дані заносяться до картки супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Це дає змогу відслідкувати динаміку розвитку учнів. На основі висновків ПМПК складається план корекційно-розвивальної роботи, яка проводиться один раз на тиждень.

Корекційно-розвивальна робота з особливими дітьми має такі напрямки: 1. корекція пізнавальної сфери – усунення або зменшення виразності недостатності інтелектуального розвитку та порушень окремих пізнавальних функцій на основі розвитку усвідомленості й

довільності психічних функцій; 2. корекція емоційно-вольової сфери за рахунок створення умов для регулювання негативних емоційних переживань, усвідомлення емоційних станів; формування навичок довільної регуляції поведінки, подолання комплексу неповноцінності, внутрішніх конфліктних переживань; 3. формування позитивної Я-концепції на основі розвитку самопізнання, самосприйняття, саморегуляції; формування адекватної самооцінки, формування адекватних механізмів психологічного захисту.

Успішність психологічного супроводу навчання учнів з психофізичними вадами значною мірою залежить від організації відповідного соціального оточення. В своїй роботі використовую матеріали та рекомендації по роботі з дітьми з ЗПР, гіперактивними дітьми, з дітьми з порушенням моторики. Досить добре сприймаються дітьми та дають певні результати в корекційній роботі застосування арт-терапії як методу розвитку моторики, уваги, мови, вольової регуляції, а також гудзикотерапія, особливо вона подобається школярам початкової школи. Казкотерапія допомагає розвинути уяву, мислення, пам'ять, розвиває особистість загалом.

Важливою є робота з батьками. Психолог здійснює консультування батьків, спрямоване на встановлення оптимальних взаємин в родині, попередження проблем у розвитку стосунків, створення психологічного комфорту для кожного члена сім'ї.

Вчителям, які працюють з певною дитиною, психолог надає усні або письмові рекомендації щодо особливостей роботи з дитиною.

Сьогодні в школі психологи сприяють розвитку соціальних умінь школярів, надають належну моральну підтримку сім'ям дітей, допомагають долати складні життєві ситуації. Психологи розробляють індивідуальні і групові рекомендації, беруть участь у розробці навчальних планів, здійснюють психологічну підтримку батьків, організують процес спостереження за дітьми і їх оцінюванням з метою визначення сильних і проблемних сторін учнів, допомагають визначити чинники розвитку дитини.

Досвід упровадження інклюзивної освіти у школі має відчутні результати. Діти стали краще орієнтуватися в реальному житті, глибше розуміти реальні події, впевненіше почуватися у громадських місцях, активніше взаємодіяти з ровесниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гречко Л.М. Психологічний супровід дітей з вадами психофізичного розвитку в загальноосвітній школі / Л.М.Гречко // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна: Кам'янець-Подільський, 2006.
2. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва. – К.: Наук. світ, 2010.
3. Уманець Г. Інклюзивна освіта: особливій дитині – особлива увага: практико-зорієнтований посібник / [Г.М. Уманець, В.О.Кулеш, О.В. Кобзар.]. – Донецьк: «Витоки», 2010.
4. Настільна книга шкільного психолога / [Авт.-уклад. О.Є. Марінушкіна.] – Х.: Вид-во «Ранок», 2011.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1.Алексєєнко Юлія Вікторівна, завідувач Уманської міської психолого-медико-педагогічної консультації відділу освіти Уманської міської ради Черкаської області.

2. Ананченко Віталіна Миколаївна, практичний психолог Медведівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів імені Максима Залізняка Чигиринської районної ради Черкаської області.

3. Андрущенко Ольга Іванівна, практичний психолог Золотоніської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату І-ІІІ ступенів Черкаської обласної ради.

4. Артеменко Тетяна Борисівна, методист-практичний психолог обласного центру практичної психології та соціальної роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників.

5. Баштова Алла Василівна, практичний психолог комунального закладу «Канівська загальноосвітня санаторна школа–інтернат І-ІІІ ступенів Черкаської обласної ради».

6. Василюк Лариса Петрівна, практичний психолог Скибинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Жашківської районної ради Черкаської області.

7. Веровенко Олена Вікторівна, практичний психолог навчально-виховного комплексу № 24 “Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад І ступеня” Уманської міської ради Черкаської області.

8. Гриценко Людмила Анатоліївна, соціальний педагог комунального закладу «Канівська загальноосвітня санаторна школа–інтернат І-ІІІ ступенів Черкаської обласної ради».

9. Дудник Людмила Андріївна, соціальний педагог Чапаєвської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів імені Г.П.Берези Золотоніської районної ради Черкаської області.

10. Кобзаренко Надія Григорівна, практичний психолог Гельмязівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Золотоніської районної ради Черкаської області.

11. Коваль Людмила Миколаївна, практичний психолог Лисянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 - гімназія» Лисянської районної ради Черкаської області.

12. Крикун Оксана Володимирівна, практичний психолог Монастирищенської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Монастирищенської районної ради Черкаської області.

13. Огніва Надія Василівна, соціальний педагог Яблунівського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів» Лисянської районної ради Черкаської області.

14. Півторак Тетяна Іванівна, учитель початкових класів Кривоколінського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів» Тальнівської районної ради Черкаської області.

15. Ракітіна Вікторія Миколаївна, практичний психолог Золотоніської гімназії ім. С.Д.Скляренка Золотоніської міської ради Черкаської області.

16. Силка Наталія Анатоліївна, практичний психолог Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Смілянського міськвиконкому Черкаської області.

17. Шкляренко Лілія Григорівна, практичний психолог Конельськохутірської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Жашківської районної ради Черкаської області.

18. Яворська Валентина Євгенівна, директор Канівського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

19. Ярошинська Валентина Семенівна, практичний психолог Жашківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №3 ім. І.М. Ляшенка Жашківської районної ради Черкаської області.

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОПОПП
Зам. № 1359 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1